

Türk Siyasal Sisteminde 1960 Müdahalesi ve Vesayet Kurumsallaşması Üzerine Bir Analiz Denemesi

H. Bahadır ESER*
Cemal BALTACI**
Mustafa ARSLAN***

ÖZET

Bürokratik vesayet günümüz Türkiye'sinde, seçkin "merkez", demokrat "çevre" arasında süregelen tartışmanın orijiniyi oluşturmaktadır. Bu yönetim tarzı, günümüz Türkiye'sine, Osmanlı İmparatorluğu'nun mirası olup, onun toplumsal ve siyasi yapısından kaynaklanmaktadır. Modernleşme hareketine Batı'dan yaklaşık üç asır geç giren Türk toplumu, yukardan aşağı şekillenen bir değişim ve modernleşme pratiği ile açılan arayı kapatmaya çalışmış, bu çabalar esnasında zaman zaman yönetsel ve siyasal krizler ortaya çıkmıştır. Çalışmanın temel savı, güçlü bürokratik geleneğin, 1945 sonrası çok partili demokratik yaşamın kurumsallaşması ile birlikte zayıfladığı, sisteme dışarıdan müdahaleler yolu ile kaybolan nüfuzunu tekrar sağlama çabası içinde olduğudur. Bu bağlamda çalışmada, bürokrasinin yeniden etkinlik kazanımı süreçlerinde devlet yönetimine dâhil edilen bir takım yeni yönetsel kurumlar ve bunların vesayetçi duruşları kapsamlı bir şekilde ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Siyaset Bilimi, Türk Siyasal Hayatı, Vesayet, Bürokrasi, 1961 Anayasası*

1960 Coup in the Turkish Political System and an Attempt to Analyze the Institutionalization of Custody

ABSTRACT

Bureaucratic custody currently forms the main basis of the debate among the elective "centre", democrat "side" in Turkey. This type of management is the heritage of the Ottoman Empire and it results from the social and political infrastructure. The Turkish society that enters the movement of modernity virtually three centuries later than the West has tried to close the gap by means of change as well as modernity practical from up to down, and in these processes, at times management and political based crisis occurred. The particular idea of the study is the powerful bureaucratic tradition weakened in the aftermath

---

* Yrd. Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü, hamza.eser@gmail.com

** Yrd. Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü, cemalbaltaci@gmail.com

*** Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, arslan_mstf@yahoo.com

of the institutionalization of the democratic life after 1945, and this tradition's strive to obtain the influence again via outer intervention to the systems. In this context, in the processes of the reactivation of the influence of the bureaucracy, the new management based institutions included in the state government and their custody centered approach will be analyzed elaborately.

Keywords: *Political Science, Turkish Political Life, Tutorship, Bureaucracy, 1961 Constitution*

Giriş

Bürokratik vesayet rejimi Türk demokrasi tarihinin en temel meselelerinden birisidir. Bu yönetim rejiminin, seçilmiş iktidarlarla kurduğu ilişkilerin niteliğini ve arkasında yatan sebepleri analiz etme çabası, tüm dünyada demokratikleşme atılımlarının görüldüğü günümüzde, son derece önemli bir uğraştır. Buna yönelik olarak ilk olarak ele alınması gereken konu, Türk yönetim tarihinin otoriter ve merkezci karakterinin nereden kaynaklandığıdır. Osmanlı İmparatorluğu gerek dini gerekçeler ile gerekse hazinesinin önemli bir bölümünü oluşturması asabiyle, ekonomik gerekçelerle, “fetih politikası” denilen bir siyaset izlemiştir. Bu siyasetin pratik bir sonucu olarak birer askeri lider olan Türkmen gazileri, yöneten-yönetilen eksenli toplumsal yapıda yöneten sınıf içinde yer almışlardır. Osmanlı'nın toplumsal yapısına bakıldığında ise devlete bir kutsallık atfedildiği ve devlete veya onun herhangi bir kurumuna yöneltilecek eleştiri veya başkaldırının dinen caiz görülmediği fikri geniş kabul görmektedir.

Çalışmanın temel varsayımı iki yargıdan oluşmaktadır. Bu yargılardan ilki, daha önceden de geleneksel olarak var olan ve tek partili dönemde de devlet partisi eliyle sürdürülen bürokratik vesayet çok partili döneme geçişte zayıfladığı, yönetsel olarak bir kriz yaşadığıdır. Çalışmanın diğer temel savı ise, bu problemin 1961 Anayasasıyla aşıldığı, çok partili yapı içinde bürokratik vesayet sürdürülmesi imkânlarının oluşturularak, bu yapının siyasal sisteme dışarıdan müdahale etmek yoluyla zaman içinde kurumsal hale gelmiş olduğudur.

Bu kapsamda, çalışmada öncelikle erken dönem Cumhuriyet yönetimi ve bürokratik uygulamaları ele alınacaktır. Daha sonra 1945 sonrası çok partili yapıya geçişte bürokrasi-siyaset çatışmasına kısaca değinilerek, çalışmanın temel vurgusunu teşkil eden, bürokratik vesayet devlet eliyle kurumsallaştırılması ve bu süreçte 1960 darbesi, 1961 Anayasası ve onu izleyen müdahaleler ile sistemde yaşanan yönetsel değişiklikler ve söz konusu bürokratik vesayet günümüze kadar geçirdiği evreler incelenmeye çalışılacaktır.

1. Tek Partili Dönemde Bürokrasi ve Siyaset

Kurulduğu dönemde halkın cumhuriyet ve demokrasi hakkında hiçbir fikri ve bilgisi yoktur. Bilgisinin ve fikrinin olmadığı bir şeyi toplumun talep etmesi de beklenemez. Halk, Osmanlı'nın katı ve toplumsal taleplere kapalı yönetim yapısında, talep etme geleneğini kazanamamıştır.¹

Kemalistler, Jön Türkler'den devrıldıkları sosyo-ekonomik politikayı devam ettirmeyi yeğlemişler, milli bir burjuva yaratma sürecini işletmişler ve uygun ortamı

¹ Nasır Niray, *Demokrasi, Siyasi Partiler ve Seçim*, Beta Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 17.

yakaladıklarında da Mutlak Monarşi'dencumhuriyet yönetimine geçmişlerdir.² Mustafa Kemal, ümmet toplumu özelliklerine sahip halktan bir ulus, Batı tipi bir toplum meydan getirmeyi amaçlamaktaydı. Bu hedefe ulaşmada adım teşkil eden devrimler, topluma, seçkinci bir grup tarafından, gösterilen dirence rağmen uygulanmıştır.³ Çetin'e göre, modernleşme süreçlerinde geciken toplumlarda, devlet eliyle modernleştirme tercih edilmektedir. Böyle bir modernleştirme çabası, toplumsal farklılıkların görülmesini engelleyen, resmi ideoloji ile paralel gitmeyen talepleri reddeden, toplumun farklı kesimlerinin siyasal sistemde temsilini engelleyen bir karakter arz etmektedir. Bu durum toplumda şiddet hareketlerine sebep olmakta, sistemin meşruiyeti sorgulanmakta ve ortaya modernleşmenin hedefi olan toplumsal bütünleşme yerine toplumsal ayrışma, çatışma çıkmaktadır.⁴

Modern devlet, dinin toplum üzerindeki eğitici rolünü üstlenerek, eğitimin her toplumu kendi ideolojik prensipleri doğrultusunda şekillendirmeye çalışmıştır. Bu bağlamda Türk modernleşmesinin önemli öğelerinden biri olan laiklik, uzunca bir süre eleştirilerin hedefi olacaktır. Pozitivist yaklaşımın, toplumun İlahi kurallarla yönetilemeyeceği prensibi, Atatürk tarafından da benimsenmiş ve laiklik ilkesinde vücut bulmuştur.⁵ Toplumun değişirmeye yönelik bu düzenlemeler Osmanlı'da olduğu gibi yasalar ve yönetmelikler düzenlemek suretiyle gerçekleştirilmeye çalışılmış ancak bu uygulama, kitleleri harekete geçirici temalarla desteklenmediği için yetersiz kalmıştır.⁶ Laiklik ve Osmanlı'dan alınan yönetim anlayışının değiştirilmesi, İslami çevrelerde tepkiyle karşılanmış, dinden sapma veya dinsizlik olarak nitelendirilmiştir.⁷

Cumhuriyet bürokrasisi, Osmanlı bürokrasisinden seçkinci bir dünya görüşü anlayışına dayanan, kendisini devletin asıl hizmetkâr ve tek hamisi görme anlayışını devralmıştır. Benzer biçimde, Osmanlı'da parlamento kurulmasını savunan liberal kesim ile Cumhuriyet Türkiye'sinin yönetici elitlerinin hem fikir oldukları bir nokta da rekabete açık seçim sistemine dayalı bir siyasal ortamda, gelenekçi kanatla yerel güçler arasında doğabilecek bir ittifakın reform hareketini tehdit edebileceği endişesidir.⁸ Modernleşmenin bir diğer çekişme noktası da sistemi kuran ve menfaatlerini bu sisteme göre düzenlemiş olan önderler grubunun desteği ile oluşmuş yeni değerlerin, gelişmiş ve bütünleşmiş bir toplum tarafından tehdit edilmesidir.⁹ Bu düşünce yapısına sahip seçkin kesimden oluşan merkez, iktidara ortak olmak isteyen çevreyle bütünleşmeyi reddetmiştir. Çevre sürekli baskı altında tutulmuş, baskıdan yılarak her fırsatta devlet politikasını sorgulamış, bu sorgulamalar merkezin çevreye karşı duyduğu güvensizliği iyiden iyiye artırmıştır.¹⁰

²FerozAhmad, *İttihatçılıktan Kemalizme*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2009, s. 166.

³Niray, *a.g.e.*, s. 13.

⁴Halis Çetin, *Modernleşme ve Türkiye'de Modernleşme Krizleri*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2003, ss. 107,108.

⁵Çetin, *a.g.e.*,ss. 155, 208.

⁶Şerif Mardin, *Türk Siyasasını Açıklayabilecek Bir Anahtar Merkez- Çevre İlişkileri*, Türkiye'de Siyaset Süreklilik ve Değişim, Ed:Ersin Kalaycıoğlu, Der Yayınlar, No: 157, İstanbul, ss. 138- 139.

⁷Niray, *a.g.e.*, s. 15.

⁸Ergun Özbudun, *Türkiye'de Devlet Seçkinleri ve Demokratik Siyasal Kültür*, Türkiye'de Demokratik Siyasal Kültür, Ed: Ergun Özbudun vd., Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara, 1995., ss. 6, 9.

⁹Çetin, *a.g.e.*, s. 115.

¹⁰Metin Heper, *Türkiye'de Devlet Geleneği*, Doğu-Batı Yayınları 2006, s.42.

Osmanlı'nın fetih politikasını terk edip savunma durumuna geçmesiyle birlikte ordunun görev alanı da dış düşmanla mücadele etme dışında içerideki muhalefet hareketlerinin önlenmesi doğrultusunda genişletilmiştir. Benzer şekilde Kurtuluş Savaşı yılları ve sonrasında da ordu örgütlü tek kurum olmanın getirdiği mecburi koşullarda iç isyanları bastırmada ve asayişin temininde kullanılmıştır.¹¹ Ordu, Türk devlet tarihinin en eski kurumu olmasının yanında Osmanlı'dan devralınan örgütlü tek kurum sayılır.¹² Bu özelliği, ordunun, kurulmakta olan yeni devletin ihtiyaç duyduğu her noktada kullanılması zorunluluğunu doğurmuştur.¹³

Öncülü Osmanlı İmparatorluğu'nun sanayi devrimini Batı ile eş zamanlı yaşayamamasının getirmiş olduğu dezavantaja sahip olan Türkiye, Cumhuriyetle birlikte demokrasi aygıtını yasalarla uygulamaya sokmuş, kurumlarını oluşturmuş ancak demokrasi kültürünü topluma yerleştirememiştir.¹⁴ Egemenliği kullanma hakkını halktan başka kimseye tanımayan demokrasi anlayışında bürokrasi, halk adına egemenlik yetkisini kullanan temsilcilerin politikalarının uygulayıcısı olmalıdır. Bu yapı pek çok Batılı ülkede görülmekle birlikte, Türkiye'de yukarıda da değinilen, siyasal ve sosyo-kültürel sebeplerle uygulama olanağı bulamamıştır. Bürokratik yönetim geleneği taşıyan ülkemizde son yüz elli yıllık dönemin öne çıkan temel özelliği, bürokrasinin siyaset karşısında hiçbir zaman geri planda kalmadığıdır.¹⁵ Bu durum, demokrasinin ülkemizde tam olarak oturamamasının önemli nedenlerinden birisidir.

Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), tek partili dönemde halka açılarak tabanını genişletmeye çabalamadı ve seçkin bir parti olarak kendini toplumdaki izole etti.¹⁶ 1920 yılında, Kemalistlerin toplumun yerel temsilcilerine ve dini nüfuzu olan kişilere aralarında yer vermeleri sonucu oluşan istisna dışında, 1920'den 1946 yılına kadar tek partili meclislerde bürokrasi kökenli üyelerin sayısı sürekli fazla olmuştur. Zaferden sonra ise Meclisteki kamu görevli kökenli üye oranı 1923 ve 1927 seçimlerinde en üst noktaya ulaşmış, din adamları grubu ise hızla düşmüştür. 1946 seçimlerinin galibi CHP olduğu halde, bürokrat kökenli üyelerin sayısında hissedilir bir düşüş görülürken serbest meslek kökenli milletvekili oranında artış gözlenmiştir.¹⁷

Mustafa Kemal modernleşmede öncü rolü askeri ve sivil bürokrasiye vermenin yanında bu uygulamanın gelenekleşmesine de sıcak bakmamaktadır Cumhuriyet Dönemi bürokrasisi iki temel görevi yerine getirmekle sorumlu kılınmıştır; birincisi reformları geliştirerek sürdürmesi ve topluma yerleştirmesi, ikincisi ise kalkınmada liderlik yapmasıdır.¹⁸ Bu iki vazife gerçekleştirildiğinde bürokrasinin modernleştirme görevi sona erecektir. Demokrasi kültürü topluma yerleştirilmesi paralelinde bürokrasinin modernleştirme görevi azalacaktır.

¹¹Seydi Çelik, *Osmanlı'dan Günümüze Devlet ve Asker*, Salyangoz Yayınları, İstanbul, 2008, s. 128.

¹²Kemal H. Karpat, *Türkiye'de Siyasal Sistemin Evrimi 1876-1980*, İmge Kitapevi, Ankara 2007, s. 157.

¹³Çelik, *a.g.e.*, s. 128.

¹⁴Niray, *a.g.e.*, s. 17.

¹⁵Bilal Eryılmaz, *Bürokrasi ve Siyaset Bürokratik Devletten Etkin Yönetime*, Alfa Yayınevi, İstanbul, 2008 s. 133.

¹⁶Şükrü Karatepe, *Tek Parti Dönemi*, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1993. s. 52.

¹⁷Özbudun, *Türkiye'de Devlet...*, s. 8.

¹⁸Eryılmaz, *a.g.e.*, s. 137.

CHF'nin, 1935'de düzenlenen Dördüncü Kurultayı'nda kendini halkın aydınlatıcısı, eğitmeni olarak görmesi ve rejimi toplumun "modern" siyaset anlayışı ile uyumlu hale getirilmesine yönelik bir eğitim kurumu olarak tanımlaması bunu doğrulamaktadır. Ancak, Atatürk'ün halk egemenliği ilkesine bağlı olduğunu ve ulusun iktidarın tek kaynağı olduğunu tüm konuşmalarında dile getirmiş olması, bürokratik seçkinciliğin sürekliliğini tercih etmediğinin bir göstergesidir.¹⁹ Ahmad, Mustafa Kemal'in orduyu siyasetin içinde tutup ordu otoritesine bağlı bir yönetim kurmak istemesi durumunda o günün şartlarında bu durumu engelleyecek toplumsal bir güç odağının olmadığını Mustafa Kemal'in temel tercihinin orduyu politikanın dışında tutmak olduğunu ifade etmiştir.²⁰ İlk yıllarda askeri bürokrasiden yararlanmış olsa da ilerleyen zamanda askeri bürokrasinin siyasi yaşamdaki etkisini kademeli olarak azaltmayı yeğlemiştir.²¹

1923 yılındaki İzmir İktisat Kongresi'nde Atatürk, yeni kurulan devletin liberal ekonomik politika izleyeceğinin işaretini vermiştir. Uygulanacak liberal ekonomi politikasını siyasi reformlarla destekleme amacı doğrultusunda çok partili hayata geçiş denemelerine izin vermiştir. İki çok partili hayata geçiş denemesinde de rejimin tehlikeye uğraması, çok partili düzenin hala benimsenemediği anlayışını güçlendirmiştir. Bu endişeler cumhuriyetçilik ve laiklik üzerinde yoğunlaşmıştır.²² Laikliği dinsizlik olarak değerlendiren çevreler, Terakkiper Cumhuriyet Fırkası (TCF) etrafında toplanmışlar, gelenekselden moderne geçişi dinsizlik olarak algılayan çevrelerden, en ciddişi Şeyh Sait Ayaklanması olan ve Takriri Sükûn Kanunu ile bertaraf edilen, çeşitli tepkiler yükselmiştir.²³ Ayaklanmayla bağlantısı olduğu gerekçesiyle TCF'nin kapatılması, Takriri Sükûn Kanunu ve İzmir Suikastı ile devam eden süreç sonrasında ülkede örgütlü muhalefet hareketi sona ermiştir.²⁴ Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) ise bizzat Mustafa Kemal'in desteği ile kurulmuş ancak toplumun henüz çok partili demokrasiye hazır olmaması gerekçesiyle kapatılmıştır.²⁵

2.İşgal Edilme Endişesi ve Türkiye Siyasetine Etkileri

1930'lu yılların sonlarında Türkiye'yi etkileyen en önemli gelişme İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıdır. Bu dönemde devletin kurtulması söylemi yerini kısa süre sonra devletin bekası endişesine bırakmıştır ve bu endişe, kaçınılmaz olarak, ötekileştirilen muhalefetin siyaset ve ekonomiden tasfiyesini doğurmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın tedirgin edici ortamı, seferberlik uygulaması, casus sızmalarına karşı tedbirler gibi nedenlerle, yönetimin güçlendirilmiş ve otoriterleşmiştir.²⁶ Bu bağlamda 1929 Ekonomik buhranından ekonomik darbe olarak çıkan Türkiye'de

¹⁹ Karpat, *Türkiye'de Siyasal...*, ss. 40, 41.

²⁰ Feroz Ahmad, *From Empire To Republic*, İstanbul Bilgi University Press, İstanbul, 2008, s. 177.

²¹ Eryılmaz, *a.g.e.*, s. 138.

²² Nasır Niray - Didem Deniz, *Geçmişten Günümüze Türkiye'de Demokrasi ve Siyasal Kültür Paradigmaları*, Siyasal Kültür Yazıları, Ed: Nasır Niray, Derin Yayınları: 140, İstanbul, 2009a, s. 72.

²³ Nasır Niray - Şadiye Deniz, *Türk Siyasal Yaşamında Dinin İdeolojik İşlevi ve Siyasal İslam'ın Gelişimi*, Siyasal Kültür Yazıları, Ed: Nasır Niray, Derin Yayınları: 140, İstanbul, 2009b, s. 41.

²⁴ Karatepe, *a.g.e.*, ss. 34-37.

²⁵ Niray, *a.g.e.*, s. 14.

²⁶ Ensar Yılmaz, *Türkiye'nin Demokrasiye Geçiş Yılları 1946-1950*, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 29.

liberal ekonomik modele kuşkuyla bakılmaya başlanmıştır. Alternatifler ise Avrupa'da yükselişe geçen faşizm ve Rusya'da uygulanan sosyalizmdir. Sosyalizme, dini hedef alması ve Türkiye'de sosyalizme uygun sınıfsal yapının olmaması gibi gerekçelerle soğuk bakılırken, milliyetçiliğin Türkiye'nin de önemli yapı taşlarından birisi olması nedeniyle faşizm yönetici elit ve aydınlar tarafından daha kolay benimsenmiş ve birtakım uygulamalara ilham kaynağı olmuştur.²⁷

II. Dünya Savaşının bittiği dönemde, dünyayı yıkıma götüren otoriter rejimlere karşı duyulan uluslar arası tepki, henüz demokratik rejime geçememiş olan Türkiye'ye bakışları da değiştirmiş ve dış baskılar ülkeyi liberal demokrasiye geçmeye zorlamıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan güç kazanarak çıkmış olan SSCB'ne karşı Batılı müttefiklerin desteğine ihtiyaç duyan Türkiye, siyasal düzenini Batıya uydurmak zorunda kalmıştır. ABD'ye yakınlaşma politikası Türkiye'yi çok partili sisteme sokmuştur. Türkiye'nin Birleşmiş Milletler (BM) Anayasasını imzalamış olması ve Batıya katılma çabası, demokratikleşme yönünde değişimi zorunlu kılmıştır.²⁸

Söz konusu bu liberalleşme eğiliminin ortaya çıkmasında, yurt içinde savaş sırasında uygulanan birtakım yanlı politikalar sonucu ortaya çıkan siyasal muhalefet de etkili olmuştur. Örneğin, İkinci Dünya Savaşı şartlarında, ekonomisi tarıma dayalı ülkede, 500 bin olan silâhındaki asker sayısının bir milyon beş yüz bine çıkarılması üretim artışını düşürmesinin yanında Silahlı Kuvvetlere yapılan harcamaları da artırarak ekonomik gerilemeye neden olmuştur.²⁹ İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı uygulaması yarım kalmış, tarım ürünleri değişik yöntemlerle çiftçilerin elinden alınmıştır.³⁰ Ülkede; her an seferber olmaya hazır bir ordu ve bu ordunun iâşesi sorunu, polis rejimi şartları, fırsatçı savaş burjuvazisinin iktidarı ele geçirme hırsı siyasi otoriteyi meşgul eden önemli hususlardır. Bu sorunlar örgütlü muhalefete olan talebi artırmış, savaşa hazırlıklı olma gerekçesiyle yürürlüğe konan Milli Koruma Kanunu'nun ağır ekonomik hükümleri de muhalefetin elini güçlendirmiştir.³¹ Otoriter yönetim tarzı ve İkinci Dünya Savaşı'nın ekonomik zorlukları CHP'ye karşı toplumun tutumunu olumsuz etkilemiştir.³² 1940'lardaki siyasi yapının temeli, 1920'lerde kentli orta sınıf, aydınlar, ordu, devlet görevlileri ve Anadolu eşrafi arasında kurulmuş olan, bağımsızlık mücadelesini gerçekleştiren zımnî ittifaka dayanır.³³ İkinci Dünya Savaşı esnasında ve sonrasında yaşanan

²⁷Ahmad, *İttihatçılıktan...*, s. 170.

²⁸Niray - Deniz, *Geçmişten Günümüze Türkiye'de...*, ss. 81- 84. Savaşın galibi olarak çıkan ABD ise bu dönemde Sovyet Rusya'nın güneye inmesini önleyecek politikalarının gereği olarak Türkiye ve Yunanistan gibi ülkelere yardım ve destek uygulamalarına başlamıştır. Bu doğrultuda uygulanan Truman Doktrini, Marshall Planı ve Avrupa Konseyi üyeliği, ardından 1952 yılında NATO'ya girilmesi Türkiye'nin bir dönem tedirginlik yaşadığı yalnızlığı sona ermiştir. Ayrıca bkz., Sina Akşin, *Siyasal Tarih, Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Cem Yayınevi, İstanbul, 2002, s. 215.

²⁹Erdoğan Günel, *Türkiye'de Demokrasinin Yüzyıllık Serüveni (1908- 2008)*, KarakutuYayıncıları, İstanbul, 2009, s. 96.

³⁰ Ali Gevgilili, *Yükseliş ve Düşüş*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1981 s. 11.

³¹Niray - Deniz, *Geçmişten Günümüze Türkiye'de...*, s. 79. II. Dünya Savaşı Sonrası çok partili demokratik yaşama geçişe ilişkin bkz., H.Bahadır Eser, vd., "II. Dünya Savaşı Sonrasında Türk Siyasasının Liberalleşmesi Bağlamında Türk-Amerikan İttifakının Ortaya Çıkışı: Batı Bloğuna Geçiş", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 2011/2, Sayı:14, ss.17-38

³² Karatepe, *a.g.e.*, s. 52

³³ Yılmaz, *a.g.e.*, s. 32.

gelişmeler bu ittifakın bozulmasına neden olmuş ve Türk siyasetinde çok partili siyasal yaşama geçilmiştir.

3. 1945 Sonrası Çok Partili Sisteme Geçiş Denemeleri ve Bürokrasi-Siyaset İlişkisinin Seyri

İkinci Dünya Savaşı'nı liberal özgürlükçü cephe kazanmıştır. Yukarıda da değinildiği üzere, savaşın müsebbibi olarak otoriter faşizan yönetimlerin görülmesi, hala tek partili rejimi sürdürmeye devam eden Türkiye üzerindeki, demokrasiye geçmesi yönündeki dış baskıları artırmıştır. Ülke içinden de sıkı devlet denetimlerine yönelik tepkiler yükselmeye başlamıştır. Halk, bürokrat ve aydınlar tarafından uygulanan katı seçkinci yönetimden memnun görünmemektedir. Savaşın sona ermesinin de verdiği rahatlıkla CHP Hükümeti rejimi bir nebze liberalleştirme ihtiyacı duymuş, partinin kendi içinde oluşan muhalefet hareketinden Demokrat Parti (DP) doğmuştur.³⁴ DP'nin 1946'da kurulması ve 1950'de mecliste çoğunluğu elde etmesi ile Türkiye'de çok partili sisteme geçiş başarıyla tamamlanmıştır. Ülkenin içinde bulunduğu şartları değerlendiren DP, yüksek bir oy oranıyla iktidara gelmiştir.³⁵ Kuşkusuz Türk siyasetinde 1945 sonrası çok partili yaşama geçiş başlı başına ayrı bir çalışma konusudur. Çalışmada konuyla ilgili olarak yukarıda ki açıklamalar ile yetinilecektir.

DP, Tek parti yönetiminden farklı olarak halkla bütünleşmiştir. Bu seçimle, Cumhuriyet tarihinde halk ilk kez yönetim üzerinde söz sahibi olmuştur.³⁶ DP iktidarının ilk beş yılında ülkede refah seviyesi fark edilir biçimde yükselirken ikinci beş yılda refah, yerini kaosa bırakmıştır. 1950'lerin ortalarında işlerin yolundan çıkması ve toplumdan yükselen sesleri kesmek için DP'nin baskıyı artırması, CHP baskısına karşı DP'ye destek veren aydınları rahatsız etmiştir. Başarısızlığa uğradıkça sertleşen tutumu, DP'yi önceki dönemde destekleyen kesimin de muhalefetini artırmıştır. Uyguladığı ekonomi politikası zenginlere avantaj sağlarken, özellikle sabit gelirli bürokratlar ve askerleri hoşnut etmemiştir.³⁷ Tek parti yönetiminin temel güvencesi olan askeri ve sivil bürokrasi, etkisizleştirilmelerini yönelik atılan her adımdan huzursuzluk duymuşlardır.³⁸ Türkiye'de çok partili demokrasinin temelleri askerler, bürokrasi ve liberal burjuvazi arasında yaşanan etkileşim ve çatışma ortamında atılmıştır.³⁹

1958 yılında toplanan CHP kurultayında partizanlığın kaldırılması, seçim güvenliği, iki meclisli yapının oluşturulması, basın özgürlüğü, Anayasa Mahkemesi, Yüksek Hâkimler Kurulu ve Özerk Üniversite gibi taleplerin dile getirilmesine karşılık, DP Hükümeti'nin Meclis Tahkikat Komisyonu kurması, muhalefetin siyasi faaliyetlerine denetleme getirmesi, DP'ye karşı toplumsal tepkinin yüksek sesle dile getirilmesi sonucunu doğurmuştur.⁴⁰ Bu hoşnutsuzlukların bürokrasi içinde de

³⁴Niray, *a.g.e.*, ss. 14,15

³⁵Niray - Deniz, *Geçmişten Günümüze Türkiye'de...*, s. 73.

³⁶Niray, *a.g.e.*, ss. 14,15

³⁷Niray, Deniz, *Geçmişten Günümüze Türkiye'de...*, s. 81.

³⁸ Karatepe, *a.g.e.*, s. 10.

³⁹Niray, Deniz, *Geçmişten Günümüze Türkiye'de...*, s. 78.

⁴⁰ Toktamış Ateş, *Demokrasi, Siyasi Partiler ve Seçim*, Beta Yayınevi, İstanbul, 2007, ss. 62,63.

kendine taban bulduğu tarihsel bir gerçektir. Böyle bir siyasal ortamın nasıl şekillendiği aşağıda ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

3.1. Seçilmişlerin İnisyatifi Ele Alması ve Askeri Müdahaleye Giden Yol

1960 yılı Türk siyasi yaşamında bir dönüm noktasıdır. Milli Mücadelenin başlangıcından 1950 yılına kadar ülke doğrudan askeri ve sivil bürokrasi tarafından yönetilirken, 1950 sonrasında çevreyi temsil eden siyasi güçler yönetimi ele almış ve 1960 yılına kadar bürokrasiyi pasifleştirmek suretiyle ülke yönetiminde tam hâkimiyet tesis etme gayretinde olmuştur.

1950 seçimleri iktidarın CHP'den DP'ye geçmesinin ötesinde, devletçi-seçkinler grubundan gelenekçi-liberallere geçmesi, cumhuriyetçi devrimci kadronun yönetimden çekilmesi bakımından önemlidir.⁴¹ Demokrat Parti'nin başarısının ardında yatan nedenlerden birisi, ekonomik büyüme ve refah düzeyinin artması diğeri de, halkın yıllardır sıkıntı çektiği bürokrasi sultasının da ortadan kaldırılması umududur.⁴² Nitekim DP, iktidara geldiğinde, CHP, sivil ve asker bürokratlardan oluşan seçkinler siyasal sistemin dışına itilecekleri ön görüşüyle ile karşı tavır almışlar ve rejimi kontrol altında tutmaya çalışmışlardır.⁴³ Yaşanan gelişmeler bu kaygıların yersiz olmadığını göstermiş, bürokratlar açısından korkulan gerçekleşmiş, uygulanan enflasyonist politikalar subayların ve memurların yaşam düzeylerini düşürmek suretiyle nüfuzlarını kırmıştır.⁴⁴ Bürokrat ve aydın kesim üzerinde uyguladığı tedbirle bu kesimin maddi gelirini düşürmesinin yanında manevi saygınlığına da zarar vermiş, bu kesim düşükleri bu duruma tepki olarak DP'nin karşısında yer almışlardır.⁴⁵ Akademisyenleri, Yargıtay, Danıştay ve Sayıştay üyelerini de kapsama alan, bakanlık emrine alma ve emekli etme uygulamalarına karşı yargı yolunun kapatılması, yargıç güvence ve bağımsızlığını yok etmiş ve üniversitenin özerkliğini zedelemiştir.⁴⁶ Aynı dönemde bir başka dikkat çeken uygulama ise gazetecilere ağır para ve hapis cezalarının verilmesidir.⁴⁷

1954 seçimlerinden galip çıkan DP'nin halkın temsilcisi olduğunu ileri sürmesi ve bu anlayışını "Meclisin Üstünlüğü İlkesi"ne dayandırarak, parlamenter sistemin gayesine çok da uymayan politikalarla, demokrasinin gelişmesi beklentilerinin tamamen tersine hareket etmesi ülkede anayasa sorununu doğurmuştur. Muhalefetin anayasa değişikliği yapılması doğrultusundaki taleplerine, baskı ve şiddeti artırarak ve basın ve muhalefet üzerinde soruşturma yapmak üzere Meclis Tahkikat Komisyonu oluşturarak muhalefeti susturma yoluna gitmiştir.⁴⁸ Bu gelişmelerin yarattığı kutuplaşma, 1957 seçimleri sonrasında muhalefeti etkisiz

⁴¹ Esmâ Torun, *II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'de Kültürel Değişimler İç ve Dış Etkenler (1945- 1960)*, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya, 2006, s. 299.

⁴² Cem Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, İmge Kitabevi, Ankara, 1998, s. 142.

⁴³ Metin Hepar, *Türkiye'nin Siyasal Hayatı*, Doğan Kitap, İstanbul 2011, s. 47.

⁴⁴ Hikmet Özdemir, *Siyasal Tarih (1960- 1980)*, Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908- 1980, Cem Yayınevi, İstanbul, 2002, s. 229.

⁴⁵ Eroğul, *a.g.e.*, s. 204.

⁴⁶ Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 355.

⁴⁷ Sina Akşin, *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi 1789-1980*, Kırılmaç Yayınları, Ankara, 2004, s. 233.

⁴⁸ Şeref Gözübüyük, *Anayasa Hukuku*, Turhan Kitabevi, Ankara, 1999, s. 130.

kılma amacına yönelmiş ve demokrasinin askeri müdahaleyle sekteye uğramasıyla neticelenmiştir.⁴⁹

Demokrat Parti yöneticileri, ordu ile CHP arasında var olan ve kökeni geçmişe dayalı yakınlaşmadan sürekli rahatsız olmuşlar, her an darbe yapılacağı endişesiyle yaşamışlardır.⁵⁰ 1953 yılından itibaren bireysel özgürlükleri sınırlandırmış, basın ve üniversite kurumları üzerindeki baskı ve denetimleri artırmıştır. Uygulanan bu tür politikalar, parti içinden de tepkiyle karşılanmıştır. DP yöneticilerinin gerek muhalefetten ve gerekse parti içinden yükselen itiraz seslerine yanıtı, seçim kampanyaları dışındaki siyasi toplantıları yasaklamak ve basının üzerine gitmek olmuştur.⁵¹ 1954 seçimleri sonrasında kendini oy vermeyen yerleşim birimlerini de cezalandırma yoluna gitmiştir.⁵² 1955 sonrasında karşılaştığı ekonomik sıkıntılar DP'yi baskıları artırmaya itmiş, baskılar arttıkça ihtilal tedirginliği sarmış, tedirginlik ihtilali önleyici daha sert tedbirleri körüklemiş ve bu kısır döngü DP'nin sonunu getirmiştir.⁵³

DP'nin iktidarı kayıtsız şartsız millet egemenliğine dayandırması anlayışı karşısında, egemenliğe ordu ve aydını ortak etme düşüncesini savunan CHP arasındaki çekişme, Atatürk'ün hayatta olduğu dönemde, O'na duyduğu güven nedeniyle yönetim dışı kalmayı kabullenen ordunun, 27 Mayıs 1960'ta egemenliğe ortak olmasıyla son bulmuştur. CHP'nin, DP'nin Anayasa ihlali yaptığını dile getirdiğinde, üniversite ve ordunun eyleme geçmesi, Osmanlı'da görülen, ordu-medrese birlikteliğinin yasama ve yürütme gücüne karşı direnişinin cumhuriyet yönetimindeki bir yansımasıdır.⁵⁴

Ateş' göre, merkezinde üniversiteli aydınlar ve ordu bulunan 27 Mayıs hareketi meşru bir zeminde gerçekleşmiş ancak ilerleyen dönemde meşruiyetini yitirmiştir.⁵⁵ Müdahalede ordunun yanında yer alan diğer güçler ise DP iktidarından memnun olmayan CHP, aydınlar ve üniversite gençliğidir.⁵⁶ Tanör, darbenin gerçekleşme şekli ve yapılan uygulamalar açısından değerlendirildiğinde antidemokratik olduğunu ancak özüne bakıldığında ise demokratik olduğunu değerlendirmektedir.⁵⁷ Müdahale sonrasında, 14'lerin yurtdışına gönderilmesi, ordunun gelecekteki planının ülkeyi yönetmek değil, ülkenin yönetilmesine nezaret etmek olduğunu göstermiştir. Nezaret etme planının nedeni ise toplumun

⁴⁹Serap Yazıcı, *Türkiye'de Askeri Müdahalelerin Anayasal Etkileri*, Yetkin Yayınları, Ankara, 1997, s. 61.

⁵⁰ Mustafa Erdoğan, *Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset*, Liberte Yayınları, Ankara, 2008, s. 103.

⁵¹ Erdoğan, *a.g.e.*, ss. 101- 103.

⁵²Tanör, *Osmanlı-Türk...*, s. 352.

⁵³Eroğul, *a.g.e.*, s. 203; DP iktidarını yıkıma götüren nedenleri ekonomik dışa bağımlılığa ilişkilendiren görüşler de mevcuttur. Örneğin Kaynak, Türkiye'de iktidar boşluğunun yalnızca anarşi ve terör kaynaklı olmadığını, asıl önemli etkenin ekonomik dışa bağımlı olduğunu, bunun ödemeler güçlüğü yaratacağını ve iktidarı bir anda başarısızlığa uğratacağını dile getirmekte ve üç askeri müdahale öncesinde de ülkede görülen hususun bu olduğunu savunmaktadır. Ekonomik özgürlüğünü sağlayamayan hükümetlerin başarılı olabilesini mümkün görmemektedir., Daha kapsamlı bilgi için bkz. Mahir Kaynak, Müdahalelere İnanmıyorum, Bütün Darbelere Karşıyım, *Nokta Dergisi* 9 Şubat 1986, Olaylar ve Çözümler-1, s.10,13.

⁵⁴ İsmail Cem, *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s. 334.

⁵⁵ Ateş, *a.g.e.*, ss. 63, 64.

⁵⁶ Bülent Tanör - Necmi Yüzbaşıoğlu, *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*, Beta Yayınları, İstanbul, 2009, s. 5.

⁵⁷Bülent Tanör, *İki Anayasa 1961-1982*, İstanbul, 1994, s. 15.

demokrasiyi yaşatabilecek bilince henüz sahip olmaması dolayısıyla yönetimin tamamen halka teslim edilmesinden duyulan endişedir.⁵⁸ 28 Mayıs'ta atanan 18 kişilik kabinenin 15 üyesi üst düzey bürokrat, iş adamı ve akademisyenlerden oluşmuştur.⁵⁹ Kabinenin bu yapısı, endişe ve güvensizliğin bir sonucudur. 27 Mayıs, ordunun her krizde yönetimi ele almasının miladı olması ve bu yönüyle sonraki dönemde gerçekleşecek olan müdahalelere kapıyı aralaması nedeniyle Türk demokrasisinde önemli bir yer işgal eder. Bundan sonra, Atatürk tarafından gözetilen, askeri siyasetin dışında tutma esasına dayanan sivil yönetim anlayışı yıpranmış, her müdahale ertesinde askeri bürokrasi siyasi irade karşısında sürekli yeni yetkiler elde etmiştir.⁶⁰

4.1961 Anayasa'sı ve Bürokratik Vesayet Kurumsallaşması

1950 sonrasında sivil bürokrasinin katı yapısı kırılırken ordununki devam etmiştir.⁶¹ Ordu, 1960'lardan itibaren ise devleti temsil işlevini aydın-bürokratik kesimlerden ve CHP'den devralmıştır.⁶² Karpat'a göre, 1960'lı yıllarda Türk ordusu ekonomik reformlar ile ideal demokrasinin yukarıdan aşağıya zorlama ile gerçekleştirilebileceğini değerlendirmekteydi.⁶³ İttihat ve Terakki döneminden itibaren, uygulanmaya çalışılan askeri siyasetin dışında tutma çabası, koşulların el vermemesi nedeniyle bir türlü gerçekleştirilememiştir.⁶⁴ Cumhuriyet sonrasında ise Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası ile iki kez denenen çok partili sisteme geçiş, dinin siyasi alandaki etkisi nedeniyle gerçekleşmemiştir. DP de TCF ve SCF gibi CHP ve modernleşmeye tepki gösteren muhafazakâr kesimin kısa sürede toplandığı parti olmuştur. DP'nin bu politikalarının laik sistemi tehlikeye sürükleyeceğini değerlendiren bürokrat kadro, toplu bir reaksiyonla DP'yi siyaset sahnesinden silmiştir.⁶⁵ Ancak müdahale sonrasında yapılan ilk seçimleri, DP ile yaklaşık aynı ideoloji ve toplumsal tabana dayanan AP'nin kazanması, DP yöneticileri bertaraf edilmesine rağmen ideolojisinin hala canlı olduğunu göstermiştir.

Yönetimin sivillere devredilmesi aşamasında, 1960 Darbesini yapan gruptan 14 kişilik bir kısım askeri yönetimini devam etmesinde direnirken diğer kısım, biran önce Anayasa hazırlayıp yönetimi sivillere devretmeyi savunmuş ve nitekim 14'lüler olarak anılan grubun yurtdışı görevlerine uzaklaştırılmaları ile tasfiyeleri sağlanmıştır. 1961 yılında, bilim adamları ve yazarların da yapılmasında görüşlerini açıklama olanağı buldukları yeni anayasa halkoyuna sunulmuş, özgür şartlarda seçimler yapılmıştır.⁶⁶

⁵⁸ Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Temeller*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s. 55.

⁵⁹ William Hale, *1789'dan Günümüze Türkiye'de Ordu ve Siyaset*, Hil Yayınları, İstanbul 1994, s. 111.

⁶⁰ Yazıcı, *a.g.e.*, s. 64.

⁶¹ Karatepe, *a.g.e.*, s. 10.

⁶² Heper, *Türkiye'nin Siyasal...*, s. 139.

⁶³ Karpat, *Türkiye'de Siyasal...*, s. 198.

⁶⁴ Çelik, *a.g.e.*, s. 128.

⁶⁵ Niray - Deniz, *Türk Siyasal Yaşantısında Dinin...*, ss. 30, 31.

⁶⁶ Ateş, *a.g.e.*, s. 63.

Müdahale sonrasında oluşturulan Kurucu Meclis, yönetme erkinin paylaşıldığı, kuvvetler ayrılığına dayalı, hak ve özgürlükleri öne çıkaran bir sistem kurmayı amaçlamıştır. MBK üyeleri ve Temsilciler Meclisi'nden oluşan Kurucu Meclis'te, Temsilciler Meclisi üyeleri; DP ile bağlantısı olanların dışında, muhalefet partilerinin üyeleri ile toplumun geniş bir kesiminin oluşturduğu toplumsal oluşumlarca seçilmiştir.⁶⁷ Temsilciler Meclisi üyelerinin toplumun geniş bir kesiminden gelmesi göze çarpan bir husus olmakla birlikte, DP'nin temsil edilmemesi ve bu meclisin ne derece yetkili olduğu, vurgulanması gereken önemli iki husustur.

Halkın belirli kesimini temsil eden bir siyasal partinin, devletin bütün politikalarını belirleme gücünü kendinde bulması itirazlara neden olmuş ve iktidar, hükümetler ve bazı diğer yönetsel kuruluşlara paylaştırılmıştır.⁶⁸ Yasama ve yürütme yargı denetimi altına alınarak, Hukuk Devleti ilkesini güçlendirmek amaçlamıştır.⁶⁹ 1961 Anayasası ile 1924 Anayasası'nda bulunan "Egemenliğin kayıtsız şartsız milletin olduğu" ilkesi korunmuş bunun yanında egemenliği, Anayasa'da belirtilen şartlara uygun olarak, halk adına TBMM ile birlikte kullanacak yeni organlar teşkil edilmiştir.⁷⁰ 1961 ve 1982 Anayasaları, ulusal egemenlik ilkesini bu yerleşik konumundan çıkararak değiştirilebilir kılmıştır.⁷¹ Bu bağlamda, Anayasa Mahkemesi, Milli Güvenlik Kurulu (MGK), Cumhuriyet Senatosu, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), askeri, sivil ve yargı bürokrasisi, egemenliği seçilmiş siyasal iktidar ile paylaşacak yeni kurumlardır.

1961 Anayasası'nda, devlet iktidarının paylaşılması ilkesi doğrultusunda yürütmeye bağlı, ancak idari özerkliği olan kuruluşlar oluşturulmuştur. Örneğin 120. madde ile üniversiteler bilimsel ve idari özerkliğe sahip kılınmış, 121. maddeyle radyo televizyon istasyonlarının yönetiminin özerk kamu tüzel kişiliği olarak yaayla düzenleneceği belirtilmiştir.⁷² 1961 Anayasası ile Danıştay'ın yetkileri artırılarak kurum güçlendirilmiştir.⁷³ 5398 Sayılı Yasayla Milli Savunma Bakanlığı'na bağlanmış olan Genel Kurmay Başkanlığı, tekrar Başbakanlığa bağlanmış ve yönetim yapısı içindeki konumu güçlendirilmiştir.⁷⁴ 1961 Anayasası m.141 ile Askeri Yargıtay⁷⁵, 1602 sayılı Askeri Yüksek İdare Mahkemesi Kanunu⁷⁶ ile Askeri Yüksek İdare

⁶⁷ Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukukuna Giriş*, Ekin Yayın Dağıtım, Bursa, 2010. s. 45.

⁶⁸ Ateş, *a.g.e.*, s. 67.

⁶⁹ Yazıcı, *a.g.e.*, ss. 77- 79.

⁷⁰ Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2005, s. 39.

⁷¹ Zeki Hafizoğulları, *Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Fikri Temelleri*, AKM Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s. 73.

⁷² Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 41.

⁷³ Heper, *Türkiye'nin Siyasal...*, s. 154. Danıştay 1961 Anayasası'nda m.140 ile düzenlenmiştir.

⁷⁴ Çelik, *a.g.e.*, ss. 144, 154, 1961 Anayasası m.110 ile Genel Kurmay Başkanlığı kurumu "Genelkurmay Başkanı, Bakanlar Kurulunun teklifi üzerine, Cumhurbaşkanınca atanır; görev ve yetkileri kanunla düzenlenir. Genelkurmay Başkanı, bu görev ve yetkilerinden dolayı Başbakana karşı sorumludur." şeklinde düzenlenmiştir. Bkz. Nemci Yüzbaşıoğlu, *Anayasa Hukuku'nun Temel Metinleri*, Beta Yayınları, İstanbul, 2009, s.73-74.

⁷⁵ 1961 Anayasası m.141 "- (20.9.1971-1488) (40) Askeri Yargıtay, askerî mahkemelerden verilen karar ve hükümlerin son inceleme mercüdür. Ayrıca, asker kişilerin kanunla gösterilen belli davalara ilk ve son derece mahkemesi olarak bakar" düzenlemesi getirilmiştir. Bkz., Yüzbaşıoğlu, *a.g.e.*, s.91-92.

⁷⁶ Asker kişilerin idari işlemlerinin denetimi daha önce Danıştay tarafından yapılmaktaydı. 04/07/1972 tarihinde kabul edilen 1602 sayılı yasa ile bu denetim askeri yargıya devredilmiştir. 1602 sayılı Askeri

Mahkemesi (AYİM) kurulmuş, asker kişilerle ilgili idari uyuşmazlıkların yargı denetimi görevi bu yüksek mahkemeye verilmiştir.⁷⁷ Bu doğrultuda yapılan diğer bazı düzenlemeler ise MBK üyelerine Tabii Senatörlük yetkisi verilmesi, Milli Güvenlik Kurulu'nun kurulmasıdır.⁷⁸ MBK, emekliye sevk ettiği subayları güvenlik kurumları da dâhil devletin diğer kurumlarına yönetici olarak atamak suretiyle, siyasal sistem üzerinde kapsayıcı bir güç sahibi olmayı amaçlamıştır.⁷⁹

Askeri ve sivil bürokrasinin seçilmiş hükümetlere duyduğu güvensizlik, parlamentoyu frenleyecek, karşısında denge unsuru olacak bir yapıya olan gereksinimi doğurmuş ve bu amacı gerçekleştirme doğrultusunda, Anayasal bir kurum olarak Anayasa Mahkemesi kurulmuştur.⁸⁰ 1961 Anayasası'nın 147. maddesi Anayasa Mahkemesinin görev ve yetkilerini “(20.9.1971-1488) (45) Anayasa Mahkemesi, kanunların ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüklerinin Anayasaya, Anayasa değişikliklerinin de Anayasada gösterilen şekil şartlarına uygunluğunu denetler. Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kurulu üyelerini, Yargıtay, Danıştay, Askerî Yargıtay, Yüksek Hâkimler Kurulu ve Sayıştay Başkan ve üyelerini, Cumhuriyet Başsavcısını, Başkanın sözcüsünü, Askerî Yargıtay Başsavcısını ve kendi üyelerini görevleriyle ilgili suçlardan dolayı Yüce Divan sıfatıyla yargılar ve Anayasa ile verilen diğer görevleri yerine getirir. Anayasa Mahkemesinin, Yüce Divan sıfatıyla yargılama savcılık görevini Cumhuriyet Başsavcısı yapar.”⁸¹ şeklinde düzenlemiştir. Madde ilk halinde denetimin türü üzerine (şekil ya da esas denetimi olması hususunda) herhangi bir açıklama getirilmemiştir.⁸² 1971 değişikliği ile mahkemeye Anayasa değişikliklerini sadece esas yönünden inceleme yetkisi vermiştir.

Özdemir, 1961 Anayasa'sını yürürlüğe koymak suretiyle, aydın-öğrenci-işçi kesimlerinin siyaset yapmasının önünü açması nedeniyle, 27 Mayıs Müdahalesinin Türkiye'de rejimin demokratikleşmesi yolunda 1946 yılında başlayan süreci ileriye götürdüğünü ifade etmektedir.⁸³ 1961 Anayasası, bireysel özgürlükleri genişletirken siyasi iktidarın hareket alanını daraltan bir nitelik taşımaktadır. Yukarıda kısaca değinildiği üzere, getirilen iki meclisli sistemle Cumhuriyet Senatosuna üye olmak bazı özel şartları gerektirmektedir. Ayrıca tek bir partinin iktidarı tek başına ele geçirmesinin önüne, seçimlerde çoğunluk sistemi yerine nispi temsil sistemi uygulanması getirilerek geçilmiştir.⁸⁴ Türk siyasal yaşamının en çoksesli dönemi

Yüksek İdare Mahkemesi Kanunu için bkz. <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/490.html>, 21.01.2012.

⁷⁷ Çelik, *a.g.e.*, s. 161.

⁷⁸ Yazıcı, s. 76-81. 1961 Anayasası m.70 ile Milli Birlik Komitesi üyelerinin Cumhuriyet Senatosu üyeliklerini güvence altına almak üzere; “13 Aralık 1960 tarihli ve 157 sayılı Kanunun altında adları bulunan Milli Birlik Komitesi Başkanı ve üyeleri ile eski Cumhurbaşkanı, yaş kaydı gözetilmeksizin, Cumhuriyet Senatosunun tabii üyesidirler” şeklinde bir düzenleme yapılmıştır. Bkz., Yüzbaşıoğlu, *a.g.e.*, s.58.

⁷⁹ Karpat, *Türkiye'de Siyasal...*, s. 194.

⁸⁰ Erdoğan, *a.g.e.*, ss. 116, 117.

⁸¹ 1961 Anayasası m.147, Bkz., Yüzbaşıoğlu, *a.g.e.*, s.96

⁸² Sercan Coşkun Kulak, “Anayasa Değişikliklerinin Yargısal Denetimi”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı: 87, 2010, ss.229-233.

⁸³ Özdemir, *a.g.e.*, s. 228.

⁸⁴ Mümtaz'er Türköne, *Siyaset*, Lotus Yayınevi, İstanbul, 2009, s. 438.

olarak nitelendirilebilecek olan 1960- 1980 dönemi aynı zamanda en istikrarsız dönemi olma vasfına da haizdir. Bunda kuşkusuz yeni seçim sisteminin rolü büyüktür.

Çalışmanın temel vurgusu olması asabiyle aşağıda 1961 Anayasası ile tesis edilmiş vesayetçi yapı ve onun kurumları ayrıntılı olarak ele alınılacaktır. Ayrıca bu bölümde yöntem olarak, 1961 Anayasası ile ihdas edilen kurumlarda, zaman içinde yapılan diğer askeri ve “sivil” müdahalelerle ortaya çıkan değişiklikler ve söz konusu kurumların son durumuna da değinilecektir.

4.1.Anayasa Mahkemesi,

Dünya üzerinde başka örnekleri de bulunan anayasa mahkemelerinin çıkış gayesi, yasama organlarını yargı denetimine tabi tutmaktır.⁸⁵ Ülkemizde Anayasa Mahkemesi ile yasa yapımında çoğunluk iradesinin yegâne meşruiyet aracı olarak görülmesine sınırlama getirilmiştir.⁸⁶ Yasaların Anayasaya uygunluğu denetleyecek bir kurumun yokluğunda TBMM'deki çoğunluk iktidarını Anayasal çerçevede tutmak mümkün olmamıştır. Sivil toplumun henüz gelişmediği bir ortamda, yasama ve yürütme arasında güçler birliğini esas alan rejim, demokrasinin sekteye uğramasında önemli etki yapmıştır.⁸⁷ 1961 Anayasası ile sadece anayasanın üstünlüğü belirtilmekle yetinilmemiş, bunun yanında anayasanın üstünlüğünü sağlayacak mekanizma olarak, yasaların anayasaya uygunluğunu denetleyen Anayasa Mahkemesi teşkil edilmiştir.⁸⁸ Anayasa Mahkemesi 1961 Anayasası'nın 145., 146., 147., 148., 149., 150., 151., 152. maddeleri ile düzenlenmiştir.⁸⁹ Mahkeme kararları tüm siyasi, idari ve yargı organlarını, gerçek ve tüzel kişileri bağlar.⁹⁰

Demokrasiyi tehdit eden girişimleri önleme ve liberal demokratik düzenin sürekliliğini sağlama görevi Anayasa Mahkemesi'ne verilmiştir.⁹¹ 1946- 1960 arası yasama faaliyetlerine bakıldığında, Anayasa Mahkemesi gibi bir kurumun Türkiye'de gerekli olduğunu ifade etmek mümkündür. Ancak bu kurumun, uygulamaları göz önüne alındığında, yasaların anayasaya uygunluğunu denetleme amacının dışına çıkarak, vesayetçi bir yapıya büründüğü görülmüştür.⁹² Lewis, 1960 müdahalesi sonrasında ülkenin siyasetinde etkin rol alan sağ partilerin sürekli olarak Anayasa Mahkemesi ile çatışma içinde olduklarını ifade eder.⁹³ 1961 Anayasası sonrasında siyasi alanda Anayasa Mahkemesinin ve yönetsel alanda Danıştay'ın denetim yetkisine girmeyen norm ve karar neredeyse hiç yoktur.⁹⁴

Bu bağlamda, 1961 Anayasası'nda 1971 ve 1973 yıllarında yapılan değişikliklerle, mahkemenin yetkisi, Anayasa değişikliklerini sadece “biçim yönünden

⁸⁵ Erdoğan, *a.g.e.*, s. 183.

⁸⁶ Akşin, *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin...*, s. 245.

⁸⁷ Nihal İncioğlu, *Siyasal Rejimler: Başkanlık, Yarı-Başkanlık ve Seçilmiş Başkanlık Seçenekleri Türkiye'ye Nasıl Sunulabilir?*, Siyasal Rejim Tartışmaları, İstanbul, 2000, s. 21.

⁸⁸ Tanör, *İki Anayasa...*, s. 20.

⁸⁹ *1961 Anayasası*, 145.,146.,147.,148.,149.,150.,151.,152.

⁹⁰ Gözübüyük, *a.g.e.*,ss. 274.

⁹¹ Şeref İba, *Anayasa Hukuku ve Siyasal Kurumlar*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2008, s. 212.

⁹² Günel, *a.g.e.*, s. 157.

⁹³ Bernard Lewis, *Demokrasinin Türkiye Serüveni*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 17.

⁹⁴ K. Haluk Yavuz, *Türkiye'de Siyasal Sistem Analizi ve Yürütmenin Güçlendirilmesi*, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2000, s. 423.

inceleme” şeklinde daraltılmıştır.⁹⁵ Mahkemenin kuruluş ve özellikle parti kapatmaya yönelik yetkilerinde zaman içinde önemli değişiklikler yapılmış ve mahkeme daha demokratik bir yapıya kavuşturulmuştur. Örneğin 2001 yılında Anayasanın 69. maddesinde yapılan değişiklikle siyasi partilerin temelli kapatılmalarında 68/4⁹⁶ sayılan fiillerin odağı haline gelmesi şartında geçen “odak olma” durumu açık ve net olarak tanımlanmış⁹⁷, yine aynı değişiklikle parti kapatma yerine hazine yardımından tamamen ya da kısmen men etme cezası getirilmiştir.⁹⁸ Bu değişikliklere ek olarak 12 Eylül 2010 Referandumu ile 146. maddede yapılan düzenleme ile Anayasa Mahkemesinin 17 üyeden oluşacağı belirtilmiştir.⁹⁹ 147. maddede yapılan düzenleme ise ömür boyu üyelik hakkını kaldırmıştır. Anayasa Mahkemesi üyeleri oniki yıl için seçilebilecekleri, ikinci defa Anayasa Mahkemesi üyesi olunamayacağı sınırlaması getirilmiştir.¹⁰⁰

146.maddenin devamında önceki düzenlemede, Cumhurbaşkanı, iki asıl ve iki yedek üyeyi Yargıtay, iki asıl ve bir yedek üyeyi Danıştay, birer asıl üyeyi Askerî Yargıtay, Askerî Yüksek İdare Mahkemesi ve Sayıştay genel kurullarınca her boş yer için gösterilecek üçer aday içinden; bir asıl üyeyi ise Yükseköğretim Kurulunun kendi üyesi olmayan yükseköğretim kurumları öğretim üyeleri içinden göstereceği üç aday arasından; üç asıl ve bir yedek üyeyi üst kademe yöneticileri ile avukatlar arasından seçeceği şeklindeki düzenleme de değiştirilmiştir. Yeni düzenleme ile TBMM’ye; iki üyeyi Sayıştay Genel Kurulunun kendi başkan ve üyeleri arasından, her boş yer için gösterecekleri üçer aday içinden, bir üyeyi ise baro başkanlarının serbest avukatlar arasından gösterecekleri üç aday içinden yapacağı gizli oylamayla seçme hakkı verilmiştir. Cumhurbaşkanı’nın ise; üç üyeyi Yargıtay, iki üyeyi Danıştay, bir üyeyi Askerî Yargıtay, bir üyeyi AYİM genel kurullarınca kendi başkan ve üyeleri arasından her boş yer için gösterecekleri üçer aday içinden; en az ikisi hukukçu olmak üzere üç üyeyi YÖK’ün kendi üyesi olmayan yükseköğretim kurumlarının hukuk, iktisat ve siyasal bilimler dallarında görev yapan öğretim üyeleri arasından göstereceği üçer aday içinden; dört üyeyi üst kademe yöneticileri,

⁹⁵ Gözübüyük, *a.g.e.*, s. 142.

⁹⁶1982 Anayasası m.68/4 “Siyasî partilerin tüzük ve programları ile eylemleri, Devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, millet egemenliğine, demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine aykırı olamaz; sınıf veya zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayamaz; suç işlenmesini teşvik edemez.” Bkz. http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.doc, 04.01.2012.

⁹⁷1982 Anayasası m.69, “Bir siyasî parti, bu nitelikteki fiiller o partinin üyelerince yoğun bir şekilde işlendiği ve bu durum o partinin büyük kongre veya genel başkan veya merkez karar veya yönetim organları Türkiye Büyük Millet Meclisindeki grup genel kurulu veya grup yönetim kurulunca zimnen veya açıkça benimsendiği yahut bu fiiller doğrudan doğruya anılan parti organları kararlılık içinde işlendiği takdirde, söz konusu fiillerin odağı haline gelmiş sayılır.” Bkz. http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.doc, 04.01.2012.

⁹⁸1982 Anayasası m.69, “Anayasa Mahkemesi, yukarıdaki fıkralara göre temelli kapatma yerine, dava konusu fiillerin ağırlığına göre ilgili siyasî partinin Devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılmasına karar verebilir.” organları kararlılık içinde işlendiği takdirde, söz konusu fiillerin odağı haline gelmiş sayılır.” Bkz. http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.doc, 04.01.2012.

⁹⁹5982 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, Madde: 16.

¹⁰⁰5982 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, Madde: 17.

serbest avukatlar, birinci sınıf hâkim ve savcılar ile en az beş yıl raportörlük yapmış Anayasa Mahkemesi raportörleri arasından seçeceği düzenlenmiştir.¹⁰¹ Yeni düzenleme ile yasamaya Anayasa Mahkemesine üye seçme şansı tanınmış, mahkemenin üye sayısı artırılmış, üyelerin seçilebileceği yelpaze genişletilerek, toplumsal grupların söz sahibi olması sağlanmıştır.

Ayrıca 2010 referandumu sonrası 149. maddede yapılan değişiklikle; anayasa değişikliğinde iptale, siyasi partilerin kapatılmasına ya da Devlet yardımından yoksun bırakılmasına karar verilebilmesinin toplantıya katılan üyelerin üçte iki oy çoğunluğunun gerekli olduğu¹⁰² düzenlenerek, anayasa değişikliği iptali, parti kapatmalar ve devlet yardımından yoksun bırakmaların önceki düzenlemede salt çoğunluk olan şartı, 2/3 çoğunluk olarak değiştirilmiş ve zorlaştırılmıştır. Böylece yasama ve yürütme yargı karşısında güçlendirilmiştir. 148. madde değiştirilerek Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru hakkı getirilmiş, Genelkurmay Başkanı, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ile Jandarma Genel Komutanı'nın da görevleriyle ilgili suçlardan dolayı Yüce Divanda yargılanabilecekleri düzenlenmiştir. Bunun yanında Yüce Divan kararlarına karşı yeniden inceleme başvurusu yapılabileceği, Genel Kurulun yeniden inceleme sonucunda verdiği kararların kesin olduğu düzenlenmiştir.¹⁰³

4.2.Yüksek Hâkimler Kurulu-Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu (HSYK)

Hâkimlik teminatının amaçlarına uygun gerçekleştirilebilmesi noktasında tayin, denetim, disiplin gibi işlemlerinin ne biçimde gerçekleştirileceği önemli bir sorundur. Bu işlemlerin yürütme organına bırakılması hâkimlik teminatının değer ve önemini deforme edecektir. Bu düşünceyle 1961 Anayasası ile Yüksek Hâkimler Kurulu oluşturulmuştur. Yüksek Hâkimler Kurulu ile yargının bağımsızlığı koruma altına alınmıştır.¹⁰⁴ Kurul, ilk yapılan düzenlemeye göre, 18 asil, 5 yedek üyeden oluşmaktaydı. Asil üyelerden 6'sını Yargıtay Genel Kurulu, 6'sını birinci sınıfa ayrılmış hâkimler kendi arasından, 3'ü Millet Meclisi ve 3'ü de Cumhuriyet Senatosu tarafından seçilmekteydi. Yargıtay Genel Kurulu, birinci sınıf hâkimler, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu 1'er yedek üye seçmekteydi. Kurul üyelerinin 2/3'ünün Yargıtay ve yargıçlarca, 1/3'ünün meclisçe seçileceği düzenlenmiş, 1971'de Anayasa'da yapılan değişiklikle kurulun üye sayısı azaltılmış ve tüm üyelerin Yargıtay tarafından kendi üyeleri arasından seçilmesi kuralı getirilmiştir.¹⁰⁵ 1961 Anayasasına göre, Adalet Bakanı toplantılarına katılır ancak oy veremez.¹⁰⁶ Yargı bağımsızlığına büyük önem veren 1961 Anayasası, yargıçların

¹⁰¹ 5982 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, Madde: 16.

¹⁰² 5982 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, Madde: 19.

¹⁰³ 5982 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, Madde: 18.

¹⁰⁴ Akşin, *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin...*, s. 245. Yüksek Hâkimler Kurulu 1961 Anayasası'nın 143-144. maddeleriyle düzenlenmiştir. Bkz. Yüzbaşıoğlu, *a.g.e.*, s.92-94.

¹⁰⁵ Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 360.

¹⁰⁶ Sevgi Karadayı, *Türkiye'de İdari Yargı Reformu*, Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları, 2006, s. 76.

yönetsel denetimi görevini, Yüksek Hâkimler Kurulu tarafından hâkimler arasından atanan müfettişlere vermiştir.¹⁰⁷

Üyelerin bir kısmının yasama meclislerince seçilmesi, beklenen faydayı sağlamadığı gibi adalet müessesesine siyaseti sokmuştur.¹⁰⁸ Yüksek Hâkimler Kurulu'na ilişkin 1971 yılında yapılan Anayasal düzenlemeyle Adalet Bakanı'nın gerekli gördüğü durumlarda Kurula başkanlık edebileceği ve bakanın kararlarına karşı başka bir mercie itiraz edilemeyeceği belirtilmiş ancak "başka mercilere başvurulmama" düzenlemesini Anayasa Mahkemesi iptal etmiştir.¹⁰⁹

1982 yılında ise Yüksek Hâkimler Kurulu lağvedilerek Hâkimler Savcılar Yüksek Kurulu oluşturulmuştur. Adalet Bakanı başkanlığa, müsteşar kurulun doğal üyeliğine getirilmiş, yetkisi idari yargı hâkim ve savcılarını da kapsayacak biçimde genişletilmiştir. Hâkim ve savcılar denetiminin Adalet Bakanlığı müfettişleri tarafından yapılması karara bağlanmıştır.¹¹⁰ Kurul, Yargıtay Genel Kurulu'nun kendi üyeleri arasından her üyelik için göstereceği 3 asil ve 3 yedek, Danıştay Genel Kurulu'nun kendi üyeleri arasından her üyelik için göstereceği 2 asil ve 2 yedek aday arasından Cumhurbaşkanınca seçileceği düzenlenmiştir.¹¹¹ 1982 Anayasası'nda yargı, yürütme ve yasamada olduğu gibi ayrı bir bölümde ele alınmış, bu bölümde yargıya ilişkin temel ilkeler, HSYK ve yüksek mahkemeler düzenlenmiştir. Yargı üzerinde yürütmenin etkisini azaltmak için hâkim ve savcılar atama ve disiplin işlemlerinin HSYK tarafından düzenlenmesi kuralı getirilmiştir. 1982 Anayasasıyla, yönetsel bir kurul olan HSYK'nın kararlarına karşı yargı yolunun kapatılması, hukuk devletinin temel ilkesi olan "idarenin her tür eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır" ile uyuşmamakta ve yargıç güvencesini de olumsuz yönde etkilemektedir.¹¹²

2010 yılında, 5982 Sayılı Kanun ile kurulun yapısında demokratikleştirmeye yönelik değişiklikler yapılmıştır. 159. maddede yapılan değişiklik; Kurulun Başkanı, Adalet Bakanı olmuş, Adalet Bakanlığı Müsteşarının kurulun tabii üyesi olması devam ederken, üç asil ve üç yedek üyesi Yargıtay Genel Kurulunun, iki asil ve iki yedek üyesi Danıştay Genel Kurulunun kendi üyeleri arasından, her üyelik için gösterecekleri üçer aday içinden Cumhurbaşkanınca seçilebileceklerine yönelik düzenleme değiştirilmiştir. Yeni düzenleme ile HSYK'ninyirmi iki asil ve on iki yedek üyeden oluştuğu, üç daire halinde çalışacağı, dört asil üyesinin, nitelikleri kanunda belirtilen; yükseköğretim kurumlarının hukuk, iktisat ve siyasal bilimler dallarında görev yapan öğretim üyeleri, üst kademe yöneticileri ile avukatlar arasından Cumhurbaşkanınca, üç asil ve üç yedek üyenin Yargıtay üyeleri arasından Yargıtay Genel Kurulunca, iki asil ve iki yedek üyenin Danıştay üyeleri arasından Danıştay Genel Kurulunca, bir asil ve bir yedek üyenin Türkiye Adalet Akademisi Genel Kurulunca kendi üyeleri arasından, yedi asil ve dört yedek üyenin birinci sınıf olup, birinci sınıfa ayrılmayı gerektiren nitelikleri yitirmemiş adli yargı hâkim ve savcıları arasından adli yargı hâkim ve savcılarınca, üç asil ve iki yedek üyenin

¹⁰⁷ Gözübüyük, *a.g.e.*, ss. 263, 264.

¹⁰⁸ Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 360.

¹⁰⁹ Karadayı, *a.g.e.*, s. 76.

¹¹⁰ Karadayı, *a.g.e.*, ss. 76, 77.

¹¹¹ Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 360.

¹¹² Gözübüyük, *a.g.e.*, ss. 261, 267.

birinci sınıf olup, birinci sınıfa ayrılmayı gerektiren nitelikleri yitirmemiş idarî yargı hâkim ve savcılar arasında idarî yargı hâkim ve savcılarınca seçilebileceği düzenlenmiştir. Yeni düzenleme ile ayrıca kurulun meslekten çıkarma cezasına ilişkin olanlar dışındaki kararlarına karşı yargı mercilerine başvurulamayacağı şartı getirilmiştir. Bu düzenleme ile HSYK'nın kararlarına yargı yolu açılmıştır.¹¹³ Yapılan düzenlemede toplumun geniş bir kesimine kurul içinde temsil hakkı verilerek meslekten çıkarma cezasına itiraz hakkı tanınarak hâkim ve savcıların meslek güvenliği güçlendirilmiştir. Böylelikle devlet organlarının hesap verebilirlikleri anlamında demokrasi çitması daha yukarıya taşınmıştır.

4.3.Danıştay

1924 Anayasası ile idari uyuşmazlıkları çözüme kavuşturmak üzere Danıştay'ın kurulması öngörüsü doğrultusunda 1925 yılında 669 Sayılı Şurayı Devlet Kanunu ile Danıştay kurulmuş, 1927 yılından itibaren fiilen çalışmaya başlamıştır. 1961 Anayasası gereği 1964 yılında 521 Sayılı Danıştay Kanunu yürürlüğe konmuştur. 1981 yılındaysa, Danıştay'a alt birim olarak Bölge İdare Mahkemeleri kurulmuştur.¹¹⁴ Danıştay, yönetsel bir yüksek mahkeme olmanın yanında devletin en yüksek danışma organıdır. Üyeleri, birinci sınıf yönetsel yargı hâkim ve savcılar arasında $\frac{3}{4}$ 'ü HSYK, $\frac{1}{4}$ 'ü ise Cumhurbaşkanı tarafından doğrudan seçilir.¹¹⁵

1961 Anayasası güçler ayrılığı ilkesini gerçekleştirmenin yanında, yasama ve yürütme üzerinde hiçbir boşluk bırakmayacak biçimde yargı denetimi oluşturmuştur.¹¹⁶ Yasama üzerinde Anayasa Mahkemesinin, yürütme üzerinde ise Danıştay'ın denetim yetkisi artırılmıştır.¹¹⁷ Yürütme üzerinde Danıştay'a verilen sıkı denetim görevi, iktidarı iş yapamaz hale sokmuş, özerklik verilen kuruluşlar yönetimin bütünlüğünü bozmuştur.¹¹⁸ 1965'ten 1971'e kadar 1400 hükümet kararnamesinin Danıştay'ca iptal edilmiş olması, Danıştay'ın hükümete karşı bir güç oluşturduğu savlarını doğrulamaktadır.¹¹⁹ 1999 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile idari yargı yolu ve Danıştay yetkileri kısıtlanmıştır. Bu düzenleme, küreselleşmenin baskısı altında uluslar arası tahkimin anayasaya girmesi ile olmuştur.¹²⁰

Danıştay'ın yasama ve yürütmeye ilişkin görevleri; Başbakanlık veya Bakanlar Kurulunca gönderilen kanun tasarı ve teklifleri hakkında görüş bildirmek, tüzük tasarılarını inceleyip kamu hizmetleri ile ilgili imtiyaz şartlaşma ve sözleşmeleri hakkında düşüncesini bildirmek, Cumhurbaşkanlığı ve Başbakanlık tarafından gönderilen işler hakkında görüş bildirmektir. İlk derece mahkemesi olarak; Bakanlar Kurulu kararlarına, Başbakanlık, bakanlıklar ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarının müsteşarlarıyla ilgili müşterek kararnamelere, Bakanlıkların düzenleyici işlemleri ile

¹¹³5982 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, Madde: 22.

¹¹⁴ Karadayı, *a.g.e.*, ss. 15, 16. Danıştay, 1961 Anayasası'nın yüksek mahkemeler başlığı altında m.140 ile düzenlenmiştir. Bkz. Yüzbaşıoğlu, *a.g.e.*, s.90-91.

¹¹⁵ Gözübüyük, *a.g.e.*, ss. 277.

¹¹⁶ Gözübüyük, *a.g.e.*, s. 139.

¹¹⁷ Ateş, *a.g.e.*, s. 64.

¹¹⁸ Gözübüyük, *a.g.e.*, s. 140.

¹¹⁹ Heper, *Türkiye'de Devlet...*, s.165

¹²⁰ İbrahim Ö. Kaboğlu, *Değişiklikler Işığında 1982 Anayasası Halk Neyi Oylayacak*, İmge Kitabevi, Ankara, 2010, ss. 83, 88.

kamu kuruluşları veya kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarınca çıkarılan ve ülke çapında uygulanacak düzenleyici işlemlere karşı açılacak iptal ve tam yargı davaları ile tahkim yolu öngörülme-yen kamu hizmetleri ile ilgili imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerinden doğan idari davaları karara bağlamaktır. Belediyeler ile il özel idarelerinin seçimle gelen organlarının organlık sıfatlarını kaybetmeleri hakkındaki istemleri de inceler ve karara bağlar.¹²¹

Danıştay'ın, YÖK'ün katsayı uygulamasının değiştirilmesine yönelik uygulamasını bozması, Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumunun 7 Ocak 2011 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Tütün Mamulleri ve Alkollü İçkilerin Satışına ve Sunumuna İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğine ilişkin, kararları ile son dönemde tartışmaların odağı haline gelmiştir.

4.4. Askeri Yargı Kurumları

Asker kişilerin siyasal sistem içinde ayrıcalıklı konumunu güçlendiren diğer bir uygulama da askeri yargının ayrı olarak düzenlenmiş olmasıdır. Bu bağlamda ihdas edilen kurumlar olan Askeri Yargıtay ve Askeri Yüksek İdare Mahkemesi (AYİM) ve hali hazırda uygulamada olmayan Devlet Güvenlik Mahkemeleri (DGM) bu başlık altında ele alınacaktır. Askeri Yargıtay ve AYİM üyelerini seçimi, 1961 ve 1982 Anayasalarında da aynı biçimde; her boş yer için gösterilecek 3 aday arasından Cumhurbaşkanı seçecektir.¹²² Üyeleri arasında askeri yargıç sınıfından olmayan subay üyeler de vardır. Yargıç olmayan üyeler, Genel Kurmay Başkanlığı tarafından gösterilecek adaylar arasından Cumhurbaşkanı'nca seçilir.¹²³

Asker kişilerin askeri suçları, askere karşı işledikleri suçlar, askeri yerlerde veya askerlik görevi ile ilgili işledikleri suçların Askeri Mahkemeler ve Askeri Yargıtay tarafından karara bağlanacağı düzenlenmiştir. 1971 yılında yapılan değişiklikle askeri yargının yetki alanı genişletilmiştir.¹²⁴ Bununla birlikte 2010 yılında yapılan anayasa değişikliği ile askeri yargının yapı ve yetkilerinde değişiklik yapılmıştır.

Askeri yargının düzenlendiği Anayasanın 145. maddesinde, 2010 değişikliği ile savaş hali dışında, asker olmayan kişilerin askeri mahkemelerde yargılanamayacağı belirtilmiştir. Askeri yargı organlarının kuruluşu, işleyişi, askeri hâkimlerin özlük işleri, askeri savcılık görevlerini yapan askeri hâkimlerin mahkemesinde görevli buldukları komutanlık ile ilişkilerinin, mahkemelerin bağımsızlığı, hâkimlik teminatı, askerlik hizmetinin gereklerine göre kanunla düzenleneceği şeklindeki düzenlemeden, “askerlik hizmetlerinin gereklerine göre” ibaresi kaldırılarak, askeri savcı ve hâkimlerin bağımsızlığı bir ölçüde sağlanmıştır. Benzer biçimde, 156. maddede yapılan değişiklikle Askeri Yargıtay'ın, 157. maddede yapılan değişiklikle AYİM'in; kuruluşu, işleyişi, mensuplarının disiplin ve özlük işlerinin, mahkemelerin bağımsızlığı, hâkimlik teminatı ve askerlik hizmetlerinin gereklerine göre kanunla düzenleneceği biçimindeki düzenlemesinden “askerlik hizmetlerinin gereklerine göre” ibaresi çıkarılarak mahkemelerin

¹²¹ 1982 Tarih, 2575 Sayılı Danıştay Kanunu, Madde 23, 24.

¹²² Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 364

¹²³ Gözübüyük, *a.g.e.*, s. 279.

¹²⁴ Gözübüyük, *a.g.e.*, ss. 278, 279.

bağımsızlığı bir ölçüde sağlanmıştır.¹²⁵ Askerin siyasal ve sosyal yaşam içindeki etkinlik alanını genişleten ve sivil bir rejim içerisinde olmasının ne kadar gerekli olduğu konusu tartışmalı olan Devlet Güvenlik Mahkemeleri tecrübesine kısaca değinmek yerinde olacaktır.

4.5.Devlet Güvenlik Mahkemeleri (DGM)

Devlet Güvenlik Mahkemeleri, hukuk sistemimize ilk kez 1961 Anayasası'na 1973 yılında eklenen bir maddeyle girmiş, 1982 Anayasası ile varlığı devam ettirilmiştir. Devlet Güvenlik Mahkemeleri 1699 sayılı kanunla Anayasal statüye kavuşturulmuştur.¹²⁶ 1973 yılında yapılan değişiklikle DGM'ler kurulmuş, bu mahkemelerde görev yapacak hâkim ve savcı adaylarını belirleme yetkisi Bakanlar Kurulu'na, atama yetkisi ise Yüksek Hâkimler Kurulu'na verilmiştir.¹²⁷ 1982 Anayasası'nda ise, devlet güvenlik mahkemesinin başkanı, asıl ve yedek üyeleri ile Cumhuriyet başsavcısı ve Cumhuriyet savcıları, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunca dört yıl için atanacakları, süresi bitenlerin yeniden atanabileceği şeklinde bir düzenleme yer almıştır.¹²⁸

Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü, hür demokratik düzen ve nitelikleri Anayasada belirtilen Cumhuriyet aleyhine işlenen ve doğrudan doğruya Devletin iç ve dış güvenliğini ilgilendiren suçlara ilişkin davalara bakmak üzere Adana, Ankara, Diyarbakır, Erzurum, İstanbul, İzmir, Malatya ve Van il merkezlerinde bu illerin isimleriyle anılan DGM'ler kurulmuştur.¹²⁹

2845 Sayılı Kanunda değişiklik getiren 22.06.1999 Tarih ve 4390 Sayılı Kanun'un Geçici 1'nci Maddesi "*Bu Kanunun yayımı tarihinde Devlet Güvenlik Mahkemelerinde görev yapan askeri hâkim ve Cumhuriyet savcılarının görevi sona erer...*" biçiminde düzenlenmiş olup bu düzenleme ile DGM'lerdeki askeri hâkim üye uygulaması kaldırılmıştır.¹³⁰ 5190 sayılı "Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununda Değişiklik Yapılması ve Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kaldırılmasına Dair Kanun"un 3. maddesi ile "16.6.1983 tarihli ve 2845 sayılı Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun" yürürlükten kaldırılarak Devlet Güvenlik Mahkemelerinin varlığı sona erdirilmiştir. Bu mahkemelerin görev alanına giren davalara bakma yetkisi ise belirli ağır ceza

¹²⁵ 5982 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, Madde: 15, 20, 21.

¹²⁶ Yazıcı, a.g.e, s. 120., Ayrıca bkz., 15.3.1973 tarih ve 1699 sayılı Kanun ile 1961 Anayasası'nın 136. maddesine "Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğü, hür demokratik düzen ve nitelikleri Anayasa'da belirtilen Cumhuriyet aleyhine işlenen ve doğrudan doğruya Devlet Güvenliğini ilgilendiren suçlara bakmakla görevli Devlet Güvenlik Mahkemeleri kurulur. Ancak, Sıkıyönetim ve savaş haline ilişkin hükümler saklıdır", hükmü eklenmiştir. <http://www.anayasa.gen.tr/1961ay.htm>, 09.01.2012. Ayrıca bkz., Yüzbaşıoğlu, a.g.e., s.86-87.

¹²⁷ Gözübüyük, a.g.e, ss. 141, 142.

¹²⁸ 1983 Tarih, 2845 Sayılı Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun, Madde 6.

¹²⁹ 1983 Tarih, 2845 Sayılı Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun, Madde 1.

¹³⁰ 1983 Tarih, 2845 Sayılı Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun, Madde 6.

mahkemelerine verilmiştir.¹³¹ Böylelikle yargının sivilleşmesi doğrultusunda önemli bir adım atılmıştır.

4.6. Milli Güvenlik Kurulu (MGK)

1950–1960 arasında, Menderes Hükümetlerinin politikalarından hoşnut olmayan, askeri bürokrasi başta olmak üzere, akademik personel ve anayasa uzmanları, ileride aynı politikayı uygulamaya kalkışabilecek hükümetler üzerinde bir önleyici denetim mekanizması olarak MGK'yı kurmuşlardır. Böylece hükümetin egemenlik yetkisini paylaşması sağlanmış ve ordu, MGK yoluyla egemenliği kullanmada söz sahibi kurumlardan birisi olmuştur.¹³² 1961 Anayasası'nın 111. maddesiyle kurum hayata geçirilmiştir.¹³³

MGK'ya, doğrudan askeri müdahaleye gerek kalmaksızın, sistemi düzenleyecek bir emniyet mekanizması işlevi yüklenmiştir.¹³⁴ Ordu üst düzey yöneticilerinin milli güvenlik politikalarında söz sahibi olmasına meşruiyet kazandırmıştır.¹³⁵

5399 Sayılı Kanunla mevzuatta yer bulan ve 1961 Anayasası ile Anayasal bir kurum olma özelliği kazanan MGK, 1961 Anayasasındaki düzenlemede danışma organı niteliğinde iken 1971'de getirilen değişikliklerle, aldığı kararlar tavsiye edici nitelik taşımaya başlamıştır. 1971-1973 değişiklikleriyle MGK'nın görüşlerine biraz daha ağırlık verilmiş, sıkıyönetimi gerektiren durumlar genişletilmiştir.¹³⁶ 1982 Anayasası ile yetki bir adım daha ileri taşınmış, kurulun kararlarının hükümetçe öncelikle dikkate alınacağı düzenlenmiştir. Benzer biçimde 1961 Anayasası'nda kurulun sivil üyeleri çoğunlukta iken 1982 Anayasası'nda asker üyeler çoğunluk kazanmıştır.¹³⁷

1982 Anayasası'nın ilk metninde MGK, aldığı kararların Bakanlar Kurulu tarafından öncelikle görüşülecek konular olarak düzenlenmesi dolayısıyla daha etkin bir kuruluş olarak düzenlenmiştir.¹³⁸ MGK kararlarının “tavsiye” niteliğindeki pozisyonu, “öncelikle dikkate alınacak” pozisyona yerleşmiş, milli güvenlik kavramının içeriği genişletilerek de kurulun yetki alanına, milli güvenliği ilgilendirdiği” gerekçesi ileri sürülerek her konu dahil edilmiştir.¹³⁹ 118'nci Maddesinde MGK'nın temel esaslarının bulunması gerekirken kurulun başkanın tayini, kaç kişiyle toplanacağı gibi kanunla düzenlenmesi gereken detaylara kadar inilmiştir.¹⁴⁰ MGK toplantılarına Kuvvet Komutanlıkları'nın temsilcilerinin katılacakları şeklindeki düzenleme değiştirilerek Kuvvet Komutanlarının katılmaları

¹³¹ 5190 sayılı Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununda Değişiklik Yapılması ve Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kaldırılmasına Dair Kanun, m.3

¹³² Çelik, s. 42.

¹³³ 1961 Anayasası m.111

¹³⁴ Bülent Tanör - Nemci Yüzbaşıoğlu, 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, Beta Yayınları, İstanbul, 2009, s. 4.

¹³⁵ Özbudun, *Türkiye'de Devlet...*, s. 22.

¹³⁶ Gözübüyük, *a.g.e.*, s. 141.

¹³⁷ Türköne, *a.g.e.*, s. 448.

¹³⁸ Tanör - Yüzbaşıoğlu, *a.g.e.*, s. 333.

¹³⁹ Tanör, *İki Anayasa...*, s. 122.

¹⁴⁰ Muharrem Balci, *MGK ve Demokrasi Hukuk-Ordu-Siyaset*, Yöneliş Yayınları, İstanbul, 1998, s. 60.

biçimine getirilmiştir.¹⁴¹ 1961 Anayasasında, üyelerinin bir kısmı saymayla bir kısmı da yasamanın takdiriyle belirlenen MGK'nın, 1982 Anayasası ile üyeleri sayma yoluyla açıkça belirtilmiştir.¹⁴²

2001 yılında yapılan değişiklikle MGK kararlarının hükümet tarafından öncelikle dikkate alınacağı ibaresi yerini değerlendirilir ibaresine bırakmıştır.¹⁴³ 2003'te 4963 Sayılı Kanunla yapılan değişiklikle, MGK'nın iki ayda bir kez toplanması, MGK Genel Sekreteri'nin Başbakan'ın teklifi Cumhurbaşkanı'nın onayıyla atanması, asker olma şartının kaldırılması, uygulamaların takibinin sivil otoriteye bırakılması ve sivil üye sayısının artırılmasına yönelik düzenlemeler getirilmiştir.¹⁴⁴

Bir bakış açısına göre, MGK'nın kurulması, sonraki dönemde gerçekleşebilecek askeri müdahaleleri önlemiştir. MGK vasıtasıyla askerlerin görüşlerini hükümetlere iletebilecekleri bir mekanizma oluşturulmuştur.¹⁴⁵ Yavuz'a göre, siyasetin içine aktif olarak girme taraftarı olmayan ordu bu tarihten itibaren MGK yoluyla siyaseti dışarıdan kontrol altında tutmayı tercih etmiştir. Zaman zaman hükümetlerin de muhalefet karşısına MGK'dan hükümet politikalarına uygun karar çıkartmak suretiyle, ordu desteği alarak güçlü çıkma yolunu seçtikleri de görülmüştür. Yavuz, MGK kararları doğrultusunda hareket eden hükümet askerinin desteğini arkasında hissederek yönetimini güçlendirirken kurul kararlarına uymayan hükümetlerin güçlü bir yönetimi temin etmekten uzaklaştıklarını ifade etmiştir.¹⁴⁶ MGK Genel Sekreterliğine kurulda alınan kararların hükümet tarafından uygulanma durumunu kontrol yetkisinin tanınması MGK'nın sistem içindeki rolünü yükseltmiştir. Devlet aygıtı içinde yardımcı bir kuruluş olarak yer verilen kurul, uygulamada bu konumundan daha farklı bir yere yerleşmiştir.¹⁴⁷ Bunun yanında hükümetlerin de TBMM'de çıkarmakta zorluk çekecekleri kanunların görüşülmesi öncesinde, özellikle sıkıyönetim kanunları öncesinde, MGK'dan karar çıkartmak suretiyle muhalefetin karşısına Kurul'un desteğini alarak güçlü çıkmaya çalışmaları da dikkate değer bir tutumdur.¹⁴⁸ MGK, askeri bürokrasiye, hükümet politikalarını yönlendirme ve denetleme olanağı sunan yönüyle, vesayet tesis etme yolunu açmış, sivil iradeyi askeri iradeye bağlı kılma yönünde önemli bir adım teşkil etmiştir.¹⁴⁹

¹⁴¹Tanör, *İki Anayasa...*, s. 55.

¹⁴²Gözübüyük, *a.g.e.*, s. 258, 1982 Anayasası m.118, "Millî Güvenlik Kurulu; Cumhurbaşkanının başkanlığında, Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Başbakan yardımcıları, Adalet, Millî Savunma, İçişleri, Dışişleri Bakanları, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ve Jandarma Genel Komutanından kurulur." Bkz., http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.doc, 04.01.2012.

¹⁴³1982 Anayasası m.118, "Millî Güvenlik Kurulu; Devletin millî güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili alınan tavsiye kararları ve gerekli koordinasyonun sağlanması konusundaki görüşlerini Bakanlar Kuruluna bildirir. Kurulun, Devletin varlığı ve bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği, toplumun huzur ve güvenliğinin korunması hususunda alınmasını zorunlu gördüğü tedbirlere ait kararlar Bakanlar Kurulunca değerlendirilir."Bkz., http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.doc, 04.01.2012.

¹⁴⁴Tanör - Yüzbaşıoğlu, *a.g.e.*, s. 339.

¹⁴⁵Heper, *Türkiye'nin Siyasal...*, s. 307, Yavuz, *a.g.e.*, s. 362.

¹⁴⁶Yavuz, *a.g.e.*, s. 362.

¹⁴⁷İba, *a.g.e.*, s. 246.

¹⁴⁸Çelik, *a.g.e.*, s. 44.

¹⁴⁹Yazıcı, *a.g.e.*, s. 82.

4.7.Yüksek Askeri Şura

Askeri bürokrasinin siyasal sistem içindeki ayrıcalıklı konumunu güçlendiren diğer bir kurumsal yapı Yüksek Askeri Şura'dır. 8 Eylül 1908'de Harbiye Nezareti içerisinde Meclis-i Meham-ı Harbiye adıyla kurulan meclisin adı, yapısı ve görevleri 11 Ağustos 1909'da değiştirilerek Askeri Şura olmuştur. Sonra lağvedilen şura, 2 Ağustos 1919'da tekrar kurulmuştur. Görevi ordunun teşkilatını ve Harbiye Nezareti'nin bütçesini hazırlamaktır. Hükümetlerin askeri kontrol altına almak için kurdukları şuralar her defasında askerlerin özerk olma aygıtları haline gelmiştir. 26 Ocak 1925 tarihinde ise Cumhuriyet dönemi Askeri Şurası oluşturulmuş, askeri bürokrasi bu yolla siyasetin kontrolü dışına çıkmış fakat siyasete müdahale yetkilerini kendisinde toplamıştır.¹⁵⁰ 1972 tarih ve 1612 sayılı Yüksek Askeri Şura'nın (YAŞ) Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun'un 3'ncü maddesinde YAŞ'ın görevleri; askeri stratejik konseptin tespiti ve gözden geçirilmesi hususlarında görüş bildirmek, TSK ile ilgili olup önemli görülen kanun, yönetmelik ve tüzük taslaklarını inceleyip görüş bildirmek, Başbakan, Genelkurmay Başkanı veya Milli Savunma Bakanı'nın gerekli gördükleri durumlarda TSK ile ilgili diğer durumlarda görüş bildirmek ve diğer kanunlarla verilen görevleri yapmak olarak sıralanmıştır.¹⁵¹ Yüksek Askeri Şura'nın diğer görevlerinin büyük çoğunluğunu 926 Sayılı TSK Personel Kanunu'nda verilen terfiler, disiplinsizlik nedeniyle ilişik kesme, Genel Kurmay Başkanlığı'nca uygun görülenlerin ordudan çıkarılmalarına ilişkin işlemler oluşturur.¹⁵²

Yüksek Askeri Şura Kararları 12 Eylül 2010 tarihinde oylanan Anayasa değişikliğine kadar yargı denetimi dışında kalmıştır. YAŞ'ın kararlarının yargı denetimi dışında bırakılmasının gerekçesinde Anayasa koyucu, TSK personelinin emeklilik ve terfilerine ilişkin işlem ve kararların önemine ve özelliğine vurgu yapmıştır.¹⁵³ 12 Eylül referandumu sonrası düzenleme ile 125. Madde değiştirilerek, Yüksek Askeri Şuranın terfi işlemleri ile kadrosuzluk nedeniyle emekliye ayırma hariç her türlü ilişik kesme kararlarına karşı yargı yolu açılmıştır. Bu düzenleme ile idari eylem ve işlemlerin hukuka uygunluğunun denetimi yapılabilir hale getirilmiştir. Anayasa'nın 125. maddesi uyarınca söz konusu yargı yetkisinin bir yerindelik denetimi şeklinde anlaşılmasının da önüne geçilmiştir.¹⁵⁴

4.8.Tabii Senatörlük

1961 Anayasası ile ihdas edilen bir kurum olan Cumhuriyet Senatosu'nun kuruluşu m.70, üye seçme hakkı m.71, seçilme yeterliliği m.72, üyelik süresi m.73,

¹⁵⁰ Çelik, *a.g.e.*, ss. 134, 135.

¹⁵¹ 1612 sayılı, *Yüksek Askeri Şuranın Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun*, m.3

¹⁵² Erol Alpar, *Yönetimin Hareket Serbestisi Alanının Yargısal Denetimi ve Sınırları*, Danıştay Matbaası, Ankara, 1990, s. 127.

¹⁵³ Alpar, *a.g.e.*, s. 126.

¹⁵⁴ 5982 Sayılı *Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun*, Madde: 11. Ayrıca bkz., 1982 Anayasası m.125/2, "Cumhurbaşkanının tek başına yapacağı işlemler ile Yüksek Askeri Şuranın kararları yargı denetimi dışındadır. (Ek cümle: 12/9/2010-5982/11 md.) Ancak, Yüksek Askeri Şuranın terfi işlemleri ile kadrosuzluk nedeniyle emekliye ayırma hariç her türlü ilişik kesme kararlarına karşı yargı yolu açıktır."

kanunların görüşülmesi ve kabulü hususunda Cumhuriyet Senatosu'nun dahlî m.92 kapsamında düzenlenmiştir.¹⁵⁵ 1961 Anayasası ile kurulan Cumhuriyet Senatosu üç farklı gruptaki 188 üyeden oluşmaktadır.¹⁵⁶ Birinci gruptaki 150 üye halk tarafından, ikinci gruptaki 15 üye Cumhurbaşkanı tarafından seçilmekteydi. Üçüncü grup ise tabii üyelerden oluşmaktaydı. İlk iki grubun görev süresi 6 yıl, üçüncü grubun görev süresi ölene kadardır. Üçüncü grup da kendi içinde Milli Birlik Komitesi üyeleri (Tabii Senatörler) ve eski Cumhurbaşkanı tarafından oluşmaktaydı. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ise genel oyla seçilen 450 milletvekilinden oluşması düzenlenmişti. Yetki ağırlıklı olarak TBMM'dedir. Anayasa değişikliğinin kabul edilebilmesi için her iki meclisinde ayrı ayrı üye tam sayılarının 2/3' ünün oyu gereklidir.¹⁵⁷

1961 Anayasası, siyasi katılıma sınırlama getirmiş olması ve bürokratik seçkinlerin yer aldığı bazı yönetsel kurumların anayasal varlığını garanti altına alması türünden içeriğiyle, seçilmişlere duyulan güvensizliğin açıkça görüldüğü bir yapıya sahiptir.¹⁵⁸ Bu iki meclisli sistemde özellikle sistemin restore edilmesi, diğer bir ifade ile anayasanın değiştirilmesi hususunda Cumhuriyet Senatosunun ağırlığı ve senatonun teşkilinde Cumhurbaşkanı'nın ve MBK dahlî, siyasal demokratik sistemin, diğer bir ifade ile TBMM'nin dışarıdan kontrol altında tutulmak istenmesi arzusunun açık bir göstergesi olması nedeniyle dikkat çekicidir. Bu ikili ve işlevsel olmayan yapı 1982 Anayasası ile terk edilmiş ve tek meclisli sisteme geri dönmüştür.

4.9.Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)

İkinci Dünya Savaşı yıllarında yaşanan kıtlık ve derin sarsıntı, aydınlarda ve toplumsal kitlelerde, sorunun kaynağı olarak denetimsiz yapı ile muhalefetsiz siyasi yapıyı sorumlu kılıyordu.¹⁵⁹ DPT'nin kurulmasındaki gaye, DP İktidarının yaptığı gibi kontrolsüz büyüme politikalarının önüne geçerek, büyüme ve kalkınmanın belirli plan dâhilinde yapılmasını sağlamaktır.¹⁶⁰ DPT vasıtasıyla ekonomik açıdan yerinde olmayan yatırımlar tam olarak önlenemese de bu tür girişimlere kısıtlama getirildiği de bir gerçektir.¹⁶¹ Başbakanlık Dairesine bağlı ve bir müsteşar idaresinde

¹⁵⁵1961 Anayasası, m.70,71,72,73.

¹⁵⁶ Hale, a.g.e, s. 125.

¹⁵⁷ Gözler, a.g.e., s. 187., Hale, a.g.e, s. 125.

¹⁵⁸ Heper, *Türkiye'de Devlet...*,ss. 159, 160.

¹⁵⁹ Rıfıkı Salim Burçak, *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş*, Olgaç Yayınevi, Ankara, 1979, s. 34.

¹⁶⁰Gevgilili, a.g.e, s. 150.

¹⁶¹ Akşin, *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin...*, s. 245., 1961 Anayasası, İktisadi ve sosyal yaşamı, Madde 41 ile " İktisadi ve sosyal hayat, adâlete, tam çalışma esasına ve herkes için insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşayış seviyesi sağlanması amacıyla göre düzenlenir. İktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek; bu maksatla, milli tasarrufu arttırmak, yatırımları toplum yararının gerektirdiği öncelikleri yöneltmek ve kalkınma plânlarını yapmak Devletin ödevidir" şeklinde, Devlet Planlama teşkilatını ise, Madde 129 ile "İktisadi, sosyal ve kültürel kalkınma plâna bağlanır. Kalkınma bu plâna göre gerçekleştirilir. Devlet Plânlama Teşkilatının kuruluş ve görevleri, plânın hazırlanmasında, yürürlüğe konmasında, uygulanmasında ve değiştirilmesinde gözetilecek esaslar ve plânın bütünlüğünü bozacak değişikliklerin önlenmesini sağlayacak tedbirler özel kanunla düzenlenir." Şeklinde düzenlenmiştir. 1982 Anayasası ise konuyu planlama başlığı altında 166. madde ile düzenlemiştir. Bkz. <http://www.dpt.gov.tr>, 04.01.2012

olacağı kararlaştırılan DPT'nin kurulmasına ilişkin kanun MBK tarafından 2 Ekim 1960 tarihinde kabul edildi.¹⁶²

DPT, 1961 Anayasası'nın Kalkınma Plânı ve Devlet Plânlama Teşkilâtı başlığı altında 129. maddesiyle “İktisadî, sosyal ve kültürel kalkınma plânına bağlanır. Kalkınma bu plâna göre gerçekleştirilir. Devlet Plânlama Teşkilâtının kuruluş ve görevleri, plânın hazırlanmasında, yürürlüğe konmasında, uygulanmasında ve değiştirilmesinde gözetilecek esaslar ve plânın bütünlüğünü bozacak değişikliklerin önlenmesini sağlayacak tedbirler özel kanunla düzenlenir.” şeklinde düzenlenmiştir.¹⁶³ Kurum, hükümetlere politikaları ile ilgili teknik bilgi desteği sunmaktadır. DPT hükümetlerin uyguladıkları politikaları büyük oranda yönlendirme gücüne sahiptir.

Siyaset ve bürokrasi arasındaki mücadelede, bürokratları siyaset karşısında güçlü kılan bir husus olarak teknik bilgiye sahip olması konusu 1961 sonrasında Türkiye’de siyaseti frenlemenin bir aracı olarak kullanılmıştır. 27 Mayıs rejiminin eseri olan DPT, bünyesinde oluşan teknokratlar grubu yoluyla, yönetim üzerinde bilgi ve uzmanlığını kullanarak, bürokrasinin siyaset üzerindeki baskısını artırmıştır.¹⁶⁴ Başlangıçta yüksek yetkilerle donatılarak kurulan DPT'nin sonraki dönemlerde etki alanı hükümetlere danışmanlık desteği vermekle sınırlandırılmıştır.¹⁶⁵ Yapılan son değişikliklerle teşkilat bakanlık statüsüne kavuşturulmuştur.¹⁶⁶

4.10. Radyo Ve Televizyon Faaliyetlerine İlişkin Düzenlemeler

Demokrat Parti iktidarının ilk yıllarında basınla ilişkileri oldukça iyi olmuştur. Örneğin 5680 sayılı, oldukça özgürlükçü bir karakter taşıyan Basın Kanunu Demokrat Parti'nin ilk yılında çıkarılmıştır. Kanunun sekizinci maddesi ile gazete, haber ajanslarının yayınları ve belirli aralıklarla yayınlanmış her türlü eserin yayınlanması öncesinde izin alma usulü kaldırılarak, haber verme diğer bir ifade ile bilgilendirme şartı getirilmiştir.¹⁶⁷ 13.06.1952 tarihinde kabul edilen 5953 sayılı “Basın mesleğinde çalışanlarla çalışanlar arasındaki münasebetlerin tanzimi hakkında kanun” çıkarılmıştır. Bu kanun ile basın çalışanlarının durumu düzenlenmiş yasanın birinci maddesinde Türk basın hayatında ilk kez gazetecilik bir meslek olarak tanımlanmıştır.¹⁶⁸

Bununla birlikte Demokrat Partiye yönelik eleştiriler de yok değildi. Eleştirilerin odak noktası siyasal iktidarın kendisine yakın basın organlarına kolay kredi sağlanması, inşaat işlerinde kolaylık sağlanması, kâğıt tahsisi, verilen basın

¹⁶²FerozAhmad, *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi*, Bilgi Yayınevi, İstanbul,1976, s. 224.

¹⁶³1961 Anayasası, m.129.

¹⁶⁴Eryılmaz, a.g.e., s. 148.

¹⁶⁵Karpat, *Türkiye’de Siyasal...*, s. 192.

¹⁶⁶ Kalkınma Bakanlığının kurulması, 6/4/2011 tarihli ve 6223 Sayılı kanunun verdiği yetkiye dayanılarak, Bakanlar Kurulu’nca 3/6/2011 tarihinde kararlaştırılmıştır. Daha kapsamlı bilgi için Bkz. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/06/20110608M1-9.pdf>, 04.01.2012

¹⁶⁷5680 sayılı yasa m.3, m.8, bkz. <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/949.html>, 04.01.2012

¹⁶⁸5953 sayılı yasa m.1, bkz.,<http://www.mevzuat.basbakanlik.gov.tr/Metin.Asp?MevzuatKod=1.3.5953&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=>, 04.01.2012

cezalarının uygulanmaması ve resmi ilanların verilmesinde seçici davranılmasından oluşmaktaydı. Özellikle 1951 yılında devletin resmi ilanlarının dağıtılmasında takdir yetkisinin Bakanlığa bırakılması tartışmaları hızlandırmıştır.¹⁶⁹ Ayrıca 1953 yılında çıkarılan bir yasa ile bir bakana taşıdığı sıfat ve faaliyetlerinden ötürü basın yoluyla yapılan bir hakaretin yargıya intikalinde şikâyet unsuru kaldırılarak söz konusu takibin re'sen savcı tarafından yapılacağı hükme bağlanmıştır. 1954 yılında yapılan bir düzenleme ile ispat hakkı tanınmaksızın kişilerin basın yoluyla itibarlarının zedelenmesi, özel ve aile durumlarının izin alınmaksızın teşhiri 6 ay-3 yıl arası hapis, 1000 liradan 10000 liraya kadar da para cezası ile cezalandırılması öngörülmüştü. Bu suçlar resmi sıfatlı birine karşı işlendiği takdirde cezaların 1/3 ile 1/2 oranında artırılması öngörülmüştü.¹⁷⁰ Tepki çeken diğer bir uygulamada “vatan cephesi” ne üye olanların adlarının her gün radyodan okutulması idi. Yine muhalefete yönelik birtakım halk olaylarında basının bu olayları nakletmesi engellenmiştir¹⁷¹ İşler, siyasal iktidarın radyo’da “Meclis Saati” adlı programda muhalefetin mecliste sarf ettiği sözlere az yer verildiğini ya da çarpıtılarak aktarıldığını ifade etmiştir.¹⁷²

1961 Anayasası konuyu, Radyo ve Televizyonun İdaresi ve Haber Ajansları başlığı altında madde 121 ile düzenlemiştir. ¹⁷³ Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT), devlet adına radyo ve televizyon yayınlarını hayata geçirmek üzere, 01 Mayıs 1964’de, 359 sayılı özel yasayla özerk tüzel kişiliğe sahip bir kurum olarak kuruldu.¹⁷⁴ Yukarıda saydığımız gelişmeler neticesinde 1961 Anayasası ile TRT’ye özerklik tanınmıştır.¹⁷⁵ Ancak, 1960 sonrası artan siyasal tansiyonun sebebi olarak 1961 Anayasası görülmüş ve 12 Mart 1971 müdahalesiyle yapılan anayasal değişikliklerle, özgürlükler kısıtlanmış, bireyler karşısında devlet güçlendirilmiş, üniversitelerin ve TRT’nin özerkliğine son verilmiştir.¹⁷⁶

Sonuç

Türkiye Cumhuriyeti’nde seçilmiş ve atanmışlar arasında bugün de devam etmekte olan siyasal gücü elinde bulundurmaya yönelik mücadelelerin tarihsel ve sosyolojik kökleri öncül Osmanlı İmparatorluğu’ndan miras alınan sosyolojik bir olgudur. Osmanlı Devlet yapısı içinde dönemin modernleşme çabaları ilk orduda ortaya çıkmış, bu çabalar daha sonrasında tüm devlet bürokrasına yayılarak, patrimonyal bürokrasi yerini rasyonel bürokrasiye bırakmıştır. Toplumunu modernleştirme

¹⁶⁹ Nuran Yıldız, “Demokrat Parti İktidarı (1950-1960) ve Basın”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Ankara, Sayı1-4, Cilt:51, s.487-489.

¹⁷⁰ Yıldız, *a.g.e.*, s. 492

¹⁷¹ Akşin, *Ana Çizgileriyle Türkiye’nin...*, ss. 238-239. Vatan cephesine ilişkin daha kapsamlı bilgi için bkz., Hakkı Uyar, *Vatan Cephesi Türk Siyasal Yaşamında Cepheleşmelere Bir Örnek*, Bükre Yayınları, İzmir 2001, ss.1-95. Ayrıca bkz., Sedef Bulut, “Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasal Baskılar ve Tahkikat Komisyonu”, *Gazî Akademik Bakış*, Cilt:2, Sayı:4, Yaz 2009, ss.132-136.

¹⁷² Esra Keloğlu İşler., “Demokrat Parti’nin Halkla İlişkileri Üzerine Bir İnceleme”, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, Sayı:24, Kış-Bahar, 2007, s.114

¹⁷³ *1961 Anayasası*, m.121

¹⁷⁴ <http://www.trt.net.tr/Kurumsal/Tarihce.aspx>, 21.01.2012

¹⁷⁵ Akşin, *Ana Çizgileriyle Türkiye’nin...*, s. 245.

¹⁷⁶ Eryılmaz, *a.g.e.*, ss. 150, 151 121. madde “Radyo ve televizyon istasyonları, ancak Devlet eliyle kurulur ve idarecileri tarafsız bir kamu tüzel kişiliği halinde kanunla düzenlenir. Kanun, yönetim ve denetimde ve yönetim organlarının kuruluşunda tarafsızlık ilkesini bozacak hükümler koyamaz.” şeklinde yeniden düzenlenmiştir. Bkz. *1961 Anayasası*, m.121

çabalarının öncüsü de doğal olarak hem Osmanlı'da hem de Cumhuriyet döneminde bu iki yönetsel sınıf (asker-sivil bürokrasi) olmuştur. Jön Türklerle başlayan süreç İttihat ve Terakki ile devam etmiş, milli mücadele yıllarında ve cumhuriyet döneminde Atatürkçü aydınlar ve ordu bu modernleşme politikalarının öncüleri olmuşlardır. Tek Partili dönemde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası ile çok partili sisteme geçiş çabalarından, bir takım gelişmeler sonucu, henüz uygun ortamın oluşmadığı düşüncesiyle vazgeçilmiştir. Atatürk'ün hayatta olduğu dönemde, O'nun liderliği ve karizmatik kişiliği karşısında siyasete mücadele gereği hissetmeyen, Atatürk'ün bizzat kendisi tarafından siyasetin dışında tutulan ordu, İnönü döneminde de siyaset dışı tutulma prensibine uyulmakla birlikte, CHP tarafından muhalefetin karşısında "Demoklesin Kılıcı" misali bir tehdit gibi elde tutulmuştur. Tek partili yıllarda sivil bürokrasi ise tamamen siyasetin içine çekilmiş, valiler CHP'nin il başkanı, kaymakamlar ise ilçe başkanı olmuşlardır.

1950'lerin ortalarından itibaren, DP iktidarının uyguladığı ekonomi politikası toplumda sabit gelirli kesimin alım gücünü azaltırken büyük mülk sahipleri ve ticaret burjuvazisini zenginleştirmiştir. Bununla birlikte Demokrat Parti'nin yukarıda işaret edilen, belli bir siyasi görüşe angaje olmuş (ki o görüş CHF/CHP'nin siyasal duruşudur) asker, sivil bürokrasi ile ciddi bir fikir ayrılığına düşerek, bu bürokratik elit ile mücadeleye girişmiştir. Bu siyasal ve sosyal ortam içinde Cumhuriyet dönemi, Türk siyasal hayatında bir ilk yaşanmış ve ordu 27 Mayıs 1960'da yönetime el koyarak anti demokratik bir darbe tesis etmiştir. Bu müdahale ile ordu ilk kez doğrudan yönetimi ele almış ve günümüzde hala siyasi yapımızda varlık gösteren askeri, bürokratik ve yargı vesayetinin organlarının ortaya çıkacağı yeni anayasal rejim meydana getirmiştir. Bu bağlamda Danıştay'ı güçlendirmiş, Anayasa Mahkemesi ve Milli Güvenlik Kurumu'nu anayasal kurumlar olarak teşkil etmiş, TRT'yi özerkleştirilmiştir. Yürütmenin yani seçilmişlerin elinden, ülkeyi yönetme erki önemli ölçüde alınmıştır. Benzer şartlar altında gerçekleşen 1971 müdahalesi ile yürütmenin yürütme gücünü yitirmiş olduğu fark edilerek, Anayasa Mahkemesi ve Danıştay'ın yetkileri kısmen azaltılmış, Anayasa Mahkemesi'nin esastan denetim yapma yetkisi yerini şekil denetimine bırakmıştır. Bu kapsam içinde yine, TRT'nin özerkliğine son verilerek, yürütmeye kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi verilmiştir. Ancak askeri bürokrasinin konumu ise MGK'nın yetkilerini genişletmek, AYİM' i kurmak suretiyle güçlendirilmiştir. Diğer bir ifade ile asker bürokrasinin vesayetçi konumu pekiştirilmiştir.

İçinde bulunduğumuz günlerde ise ülkede, küresel ekonomiye rekabetçi bir anlayış ile entegre olmaya çalışan, liberal-özgürlükçü sağ ile statükoyu savunan cumhuriyetçi elitistler arasındaki vesayet devamı-vesayet sona erdirilmesi eksenindeki çekişmeler, yargı erki üzerinden devam etmektedir. 2010 yılı içerisinde referandumla kabul edilen değişikliklerle, Anayasa Mahkemesi ve HSYK'nın kompozisyon ve yapısı daha demokratik ve çoğulcu bir yapıya kavuşturulmuştur. Benzer düzenlemelerle, askeri yargının yetkisini azaltmak, Yüksek Askeri Şura kararlarını yargı yolunu açmak, Genel Kurmay Başkanı ve kuvvet komutanlarına Yüce Divan'da yargılanma yolunu açmak suretiyle askeri bürokrasinin siyasal sistem içindeki konumları daha eşitlikçi ve demokratik bir hale getirilmiştir. Tüm bu çalışmada ifade edildiği üzere, 27 Mayıs 1960 darbesi ile tasarlanan siyasal

sisteminin temel kurgusu seçilmişlere duyulan güvensizliktir. Bu güvensizlik vesayetçi bir bürokratik yapının tesis edilmesi ile somutlaşmıştır. Söz konusu bu vesayetçi yapı bir takım anayasal ve yasal organlar ile güvence altına alınmış ve siyasal sistem içinde bürokratik kadrolara ayrıcalıklı bir konum kazandırmıştır. 2000'li yıllarda Türk siyasasının, bu vesayetçi yapıdan daha özgürlükçü, daha demokratik, daha çoğulcu bir siyasal sisteme dönüşmesi, demokrasi ve temel insan hak ve özgürlükleri adına ümit verici bir gelişmedir.

Kaynakça

- AHMAD, F., *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1976.
- , *From Empire to Republic*, İstanbul Bilgi University Press, İstanbul, 2008.
- , *İttihatçılıktan Kemalizme*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2009.
- AKŞİN, S., *Siyasal Tarih, Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908- 1980*, Cem Yayınevi, İstanbul, 2002.
- , *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi 1789- 1980*, Kırılmaç Yayınları, Ankara, 2004.
- ALPAR, E., *Yönetimin Hareket Serbestisi Alanının Yargısal Denetimi ve Sınırları*, Danıştay Matbaası, Ankara, 1990.
- ATEŞ, T., *Demokrasi, Siyasi Partiler ve Seçim*, Beta Yayınevi, İstanbul, 2007.
- BALCI, M., *MGK ve Demokrasi Hukuk- Ordu- Siyaset*, Yöneliş Yayınları, İstanbul, 1998.
- BULUT, S., "Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu", *Gazî Akademik Bakış*, Cilt:2, Sayı:4, Yaz 2009.
- BURÇAK, R. S., *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş*, Olguç Yayınevi, Ankara, 1979.
- CEM, İ., *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.
- COŞKUN KULAK, S., "Anayasa Değişikliklerinin Yargısal Denetimi", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı: 87, 2010
- ÇELİK, S., *Osmanlı'dan Günümüze Devlet ve Asker*, Salyangoz Yayınları, İstanbul, 2008.
- ÇETİN, H., *Modernleşme ve Türkiye'de Modernleşme Krizleri*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2003.
- ERDOĞAN, M., *Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset*, Liberte Yayınları, 2009.
- ERÖĞÜL, C., *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, İmge Kitabevi, Ankara, 1998.
- ERYILMAZ, B., *Bürokrasi ve Siyaset Bürokratik Devletten Etkin Yönetime*, Alfa Yayınevi, İstanbul, 2008.
- ESER H.B., DEMİRKİRAN Ö. ve ÇİÇEK E., "II. Dünya Savaşı Sonrasında Türk Siyasasının Liberalleşmesi Bağlamında Türk-Amerikan İttifakının Ortaya Çıkışı: Batı Bloğuna Geçiş", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 2011/2, Sayı:14, ss.17-38
- GEVGİLİLİ, A., *Yükseliş ve Düşüş*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1981.
- GÖZLER, K., *Türk Anayasa Hukukuna Giriş*, Ekin Yayın Dağıtım, Bursa, 2010.
- GÖZÜBÜYÜK, Ş., *Anayasa Hukuku*, Turhan Kitabevi, Ankara, 1999.
- GÜNAL, E., *Türkiye'de Demokrasinin Yüzyüklük Serüveni (1908- 2008)*, Karakutu Yayınları, İstanbul, 2009.
- HAFIZOGULLARI, Z., *Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Fikri Temelleri*, AKM Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2001.
- HALE, W., *1789'dan Günümüze Türkiye'de Ordu ve Siyaset*, Hil Yayınları, İstanbul 1994.
- HEPER, M., *Türkiye'de Devlet Geleneği*, Doğu-Batı Yayınları, 2006.
- , *Türkiye'nin Siyasal Hayatı*, Doğan Kitap, İstanbul, 2011.
- İBA, Ş., *Anayasa Hukuku ve Siyasal Kurumlar*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2008.
- İNCİOĞLU, N., *Siyasal Rejimler: Başkanlık, Yarı- Başkanlık ve Seçilmiş Başkanlık Seçenekleri Türkiye'ye Nasıl Sunulabilir?*, Siyasal Rejim Tartışmaları, İstanbul, 2000.
- KABOĞLU, İ. Ö., *Değişiklikler Işığında 1982 Anayasası Halk Neyi Oylayacak*, İmge Kitabevi, Ankara, 2010.
- KARADAYI, S., *Türkiye'de İdari Yargı Reformu*, Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları, 2006.
- KARATEPE, Ş., *Tek Parti Dönemi*, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1993.
- KARPAT, K. H., *Türkiye'de Siyasal Sistemin Evrimi 1876- 1980*, İmge Kitabevi, Ankara, 2007.
- KARPAT, K. H., *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Temeller*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.
- KAYNAK, M., *Olaylar ve Çözümlemeler*, Çukurova Yayıncılık, Mersin, 1995.

- KELLEOĞLU İŞLER, E., “Demokrat Parti’nin Halkla İlişkileri Üzerine Bir İnceleme”, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, Sayı:24, Kış-Bahar, 2007.
- LEWIS, B., *Demokrasinin Türkiye Serüveni*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007.
- MARDİN, Ş., Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar Merkez- Çevre İlişkileri, Türkiye’de Siyaset Süreklilik ve Değişim, Ed: Ersin KALAYCIOĞLU, Der Yayınlar, No: 157, İstanbul.
- NİRAY, N., *Sivil Toplum ve Katılımcı Demokrasi Bağlamında Türkiye’de Demokrasi Kültürü*, Siyasi Kültür Yazıları, Ed. Nasır NİRAY, Derin Yayınları: 140, İstanbul, 2009.
- NİRAY, N., DENİZ, Ş., *Türk Siyasal Yaşantısında Dinin İdeolojik İşlevi ve Siyasal İslam’ın Gelişimi*, Siyasi Kültür Yazıları, Ed. Nasır NİRAY, Derin Yayınları: 140, İstanbul, 2009.
- NİRAY, N., DENİZ, D., *Geçmişten Günümüze Türkiye’de Demokrasi ve Siyasal Kültür Paradigmaları*, Siyasi Kültür Yazıları, Ed. Nasır NİRAY, Derin Yayınları: 140, İstanbul, 2009.
- ÖZBUDUN, E., *Türkiye’de Devlet Seçkinleri ve Demokratik Siyasal Kültür*, Türkiye’de Demokratik Siyasal Kültür, Ed: Ergun ÖZBUDUN vd., Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara, 1995.
- , *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2005.
- ÖZDEMİR, H., *Siyasal Tarih (1960- 1980)*, *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908- 1980*, Cem Yayınevi, İstanbul, 2002, s. 225- 286.
- TORUN, E., *II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye’de Kültürel Değişimler İç ve Dış Etkenler (1945- 1960)*, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya, 2006.
- TANÖR, B., *İki Anayasa 1961-1982*, İstanbul, 1994.
- , *Osmanlı- Türk Anayasal Gelişmeleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009.
- TANÖR, B., YÜZBAŞIOĞLU, N., *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*, Beta Yayınları, İstanbul, 2009.
- TÜRKÖNE, M., *Siyaset*, Lotus Yayınevi, İstanbul, 2009.
- UYAR, H., *Vatan Cephesi Türk Siyasal Yaşamında Cepheleşmelere Bir Örnek*, Büke Yayınları, İzmir 2001.
- YAVUZ, K. H., *Türkiye’de Siyasal Sistem Arayışı ve Yürütmenin Güçlendirilmesi*, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2000.
- YAZICI, S., *Türkiye’de Askeri Müdahalelerin Anayasal Etkileri*, Yetkin Yayınları, Ankara, 1997.
- YILDIZ, N., “Demokrat Parti İktidarı (1950-1960) ve Basın”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Ankara, Sayı1-4, Cilt:51.
- YILMAZ, E., *Türkiye’nin Demokrasiye Geçiş Yılları 1946-1950*, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2008.
- YÜZBAŞIOĞLU, N., *Anayasa Hukukunun Temel Metinleri*, Beta Yayınları, İstanbul 2009.
- 1950 Tarih, *5680 Sayılı Basın Kanunu*.
- 1972 Tarih, *1612 Sayılı, Yüksek Askeri Şuranın Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun*.
- 1982 Tarih, *2575 Sayılı Danıştay Kanunu*.
- 1983 Tarih, *2845 Sayılı Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun*.
- 2010 Tarih, *5982 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun*.
- <http://mezhat.basbakanlik.gov.tr/Metin.Asp?MevzuatKod=1.3.5953&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=,04.01.2012>
- <http://www.dpt.gov.tr,04.01.2012>